



**şafak KAYPAK<sup>1</sup>**

## **TÜRK AYDINLANMASI'NIN KENT VE KENTLEŞMEYE BAKIŞI**

### **Özet**

Bu alışma, yeni kurulan Cumhuriyet yönetimi ile Atatürk'ün önderliğinde başlayan Türk aydınlanmasının kent ve kentleşmeye bakışını incelemeyi amaçlamaktadır. Akılcılık ve bilim konusundaki gelişmeler aydınlanma çağı olarak bilinen yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur. Toplumsal ve kültürel devrimleri içinde barındıran aydınlanma hareketinin öncelikli uygulama alanı kentlerdir. Türk aydınlanması da aynı bakış açısına sahiptir. Anadolu'nun gelişmesi ve aydınlanması için kent ve kentleşme en uygun zemin olarak görülmüştür. Kentleşme, kentlerin sayısının, nüfusunun ve sosyo-ekonomik büyümesinin artması ve kente özgü davranış kalıplarının geliştirilmesini anlatır. Modern Türk devletinin hedeflediği kentleşme politikasına göre, kentler kurulacak, her türlü sosyal hareket hızlandırılacak ve çağdaşlaşma hedefi yakalanacaktır. Modern yapıların ve kentlerin, halkı çağdaştıracığı varsayılmıştır. Bu bağlamda, aydınlanma ve kentleşme irdelemesi yapılarak, hızlı kentleşme ve göç olgularıyla birlikte, çağdaş kentleşmenin kesintiye uğraması ve aydınlanma ilkelerinden sapma değerlendirilecektir.

**Anahtar kelimeler:** Aydınlanma, Türk Aydınlanması, Atatürk, Kent, Kentleşme, Türk Kentleşmesi

## **VIEW OF THE CITY AND URBANIZATION OF THE TURKISH ENLIGHTENMENT**

### **Abstract**

This study aims to examine view of the city and urbanization of the Turkish Enlightenment started under the leadership of Mustafa Kemal Atatürk with the newly established Republic management. Rationalism and science developments have caused the start of a new era of known as the age of enlightenment. The primary application area of the enlightenment movement which includes the social and cultural revolutions has been cities. Turkish

<sup>1</sup> Doç. Dr., Mustafa Kemal Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, skaypak@gmail.com

enlightenment has also the same point of view. City and urbanization has been seen as the most suitable basis for the the development and enlightenment of Anatolia. Urbanization, describes the increase of the number, population and socio-economic growth of cities and development of the city-specific behavior patterns. To the urbanization policy targeted of modern Turkish state will be installed the cities, will be accelerated all kinds of social movement, and will be captured modernization goal. It is assumed to modernize people of modern buildings and cities. In this context, enlightenment and urbanization made explorations will be evaluated interruption of modern urbanization and deviation from the principles of enlightenment with the phenomena of rapid urbanization and migration.

**Key Words:** Enlightenment, The Turkish Enlightenment, Atatürk, City, Urbanization and The Turkish Urbanization

## GİRİŞ

Aydınlanma, insanın olayları değerlendirme ve yaşamını sürdürmede kendi aklını kullanmasını ifade etmektedir. Aklın gücüne vurgu yapılmaktadır. Türkiye’de Aydınlanma, ülkenin içine düştüğü tehlikeli duruma karşı çarelerin arandığı bir süreçte gündeme gelmiştir. Ancak, ülkemizde aydınlanma çabaları yeni sayılmaz. Batı’da gerçekleşen Aydınlanma hareketi, Tanzimat’la birlikte Osmanlı toplumunu da etkilemeye başlamıştır. Batı kendi tarihsel süreçlerini yaşarken, bu gelişmelerden esinlenerek, yenilikler Osmanlı toplumunda siyasal ve kültürel açıdan taklit edilmeye çalışılmıştır. Batılılaşma sürecinde bu durum böyle devam etmiş; yeni Cumhuriyet de bu mirası devralmıştır. Türkiye’de modern bir Cumhuriyet’in kurulması Aydınlanmanın siyasal bir zaferi olarak görülmektedir. Mustafa Kemal Atatürk’ün önderliğinde Türk Aydınlanması, Fransız Devrimi’yle çağdaşlaşmaya başlayan Avrupa devletlerinden uzun yıllar sonrasında Cumhuriyet rejimi ile Aydınlanma çağını yakalamaya çalışmıştır.

Türk Aydınlanması, kentlere özel bir ilgi ile yaklaşmıştır. Siyasal, sosyal ve ekonomik reformlarla yeni ve uygar bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti kurulurken; kentler, tarım toplumundan modern topluma dönüşümü sağlayacak ve ülkeye yayacak aracı birimler olarak görülmüşlerdir. Kentsel alanlar, aydınlanma ve uygarlığın taşıyıcısı görevini üstlenmişlerdir. Çünkü kentlerin ve kentlerde yaşayanların yaşam biçimleri, toplumsal ilişki ve işlevleriyle toplumun gelişmişliğinin bir göstergesi olmaktadır. Kültürel çağdaşlaşmanın en önemli öğeleri olan ulus ve yurttaş olarak yaşama, kentsel alanlarda öncelikle gerçekleşmektedir. Uygarlığın doğup geliştiği ve simgeleştiği yaşam birimleri olarak kentler; öncülük görevleriyle akli işler kılacak, değişimi- ilerlemeyi ateşleyecek; ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmeleri yönlendirecek olan yerlerdir. Kentleri belirleyen çeşitlilik; kira göre daha fazla özgürlük ortamı sağlar, bireye kendi bilincine erişebileceği zengin bir kültürel çeşitlilik sunar. Yeni Cumhuriyet’le öngörülen kentsel yaşam, bütün bireylerin insan haklarından özgürce yararlanabildikleri, maddi ve manevi kişilik ve değerlerini geliştirebildikleri uygar bir toplum yaşamıdır.

Bu bağlamda, çalışmada Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu ile başlayan ve toplumsal yapıda bir yenileşme ve dönüşümü ifade eden Türk Aydınlanması olgusu irdelenecek ve bu aydınlanmanın kent ve kentleşmeye yansıma şekli değerlendirilecektir. Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk önce aydınlanma ve Türk Aydınlanması kavramları ele alınacaktır. İkinci bölümde, kent ve kentleşme olguları üzerinde durulacaktır. Üçüncü bölümde, Türk Aydınlanması’nın kent ve kentleşmeye bakışı incelenerek; Cumhuriyet’in ilk kuruluş

yıllarındaki hali ile bugünkü kentleşme arasındaki ilişkiler ve yaşanan sorunlar ortaya konulmaya çalışılacaktır. Son bölüm, sonuç ve yapılan değerlendirmeyi içermektedir.

## 1. AYDINLANMA VE TÜRK AYDINLANMASI

### 1.1. Aydınlanma Kavramı ve Anlamı

*Aydınlanma*, aydınlık temeline dayanır. *Aydın*, nesne olarak ışık alan, ışıklı, aydınlık; özne olarak kültürlü, okumuş, ileri görüşlü ve çağdaş düşünceli kimse olarak tanımlanır. *Aydınlık*, bir yüzeyin ya da ortamın, karanlıkta kalmaması, ışıklı olması halidir. Zıt anlamlısı “karanlık”tır. *Aydınlanmak* işi veya durumu, ışık almayı ifade eder. Mecazi anlamda bir sorun üzerine gereği kadar bilgi edinme anlamına gelir. Bir konuda bilgi almak istiyorsak, beni aydınlat deriz. Felsefede aydınlanma İngilizce temeli ile “enlightment” insanın geleneksel görüşler, yetkeler, bağlılıklar, tasarım ve önyargılardan kendini usuyla kurtarıp yalnızca usuna dayanarak yaşamı kavramaya ve düzenlemeye çalışması anlamına gelir (TDK, 2012).

Aydınlanma (Aufklärung) terimine esin kaynağını, Alman Sanatçısı Daniel Chodowiecki'nin bakır üzerine yapılmış aynı adı taşıyan gravürü oluşturmuştur. Aydınlanma gravürün adıdır. Gravür resminin ön planında, ağaçların arkasında biri büyük, diğeri daha küçük iki kulesi görünen şato benzeri bir yerleşime ait karanlık ormanın gölgesinde uzanan şose yolda bir yaya ve tek başına bir atlının peşi sıra bir yük arabası ilerlemektedir. Resim, uzak sıradagların arkasından yavaş yavaş ortaya çıkan ve yerleşim yerinin ardındaki sis perdesini dağıtmak üzere ışınlarını, mahmurluğu yenerek henüz ağarmakta olan gökyüzüne gönderen sabah güneşinden gelen aydınlığa bürünmüştür. Aydınlanma, onu yaşayanların gözünde, insanları karanlıktan kurtaran bir “ışık”tır (Hof, 1995: 11-12). Bu ışık, karanlıktan doğan korkuyu kör bir kuyuya atar. “Karanlığı yok edecek aydınlık”, aydınlanmanın en özlü ifadesidir.

Aydınlanma, asıl olarak akla dayalı- romantik ve özgürlükçüdür. Aydınlanmak, “inanmak değil, bilmek ve anlamak ister”; sorup sormadan, körü körüne bir şeyi doğru saymaz (Goldmann, 1999). Aydınlanma, insanoğlunun çevreyi algılayış biçiminin dinsel dogmatizmden, bilimsel pozitivizme dönüşmesi sürecidir. Ortaçağ Avrupa'sı, Sanayi Devrimi'ne ulaşmadan önce aklın ve bilimin dinden ve dogmadan özgürleştiği bir “aydınlanma” yaşamıştır. Zamanla bu yeni bakış açısına Aydınlanma Felsefesi, bu felsefenin doğup geliştiği döneme de *Aydınlanma Çağı* denmiştir. Bu gelişmelerin sonunda da, “Karanlık Çağ” olarak nitelenen Ortaçağ'ın sonuna gelinmiştir. Aydınlanma Çağı, akli, yani usu kurucu ilke olarak benimseyerek, toplumsal yaşamın ve düşünüşün buna göre şekillendirilmesine yönelen dönemdir. Aydınlanma, 18. yüzyılda gerçekleşen ve sonuçları itibariyle hem tüm Avrupa'da, hem de Amerika'da etkili olan, İngiliz Devrimi'yle başlayıp Fransız Devrimi'yle biten felsefi bir harekettir (Çiğdem, 1993: 12). Çağdaşlaşma sürecini Batı, Aydınlanma hareketi ile başlatıp Fransız İhtilali ile tamamlamıştır. 17. yüzyılın keşifler çağını; bilim, felsefe ve akla olan inancıyla 18. yüzyıl Aydınlanma yüzyılı olarak izlemiş ve bir sonraki yüzyıla da sarkan siyasi devrimleriyle, Batı çağdaşlaşmasının en önemli sayfalarını oluşturmuştur (Kona, 1997: 3, 62).

Gerçekten de, 18. yüzyılda aydınlanmaya yol açan dönüşüm birdenbire ortaya çıkmamış, bu aşamaya uzun bir süreç içinde gelinmiştir. Aydınlanma'nın ön tarihinde; süreci hazırlayan 15. yüzyıldan itibaren meydana gelmeye başlayan yeni keşifler ve icatlar, 15. yüzyılın ortalarındaki Rönesans hareketi, 16. yüzyıldaki Reform, 17. yüzyıldaki Newton'un Bilimsel Devrimi ile Descartes'in Kartezyen Felsefesi bulunmaktadır. Aydınlanma, her türlü felsefi ve toplumsal

projenin akla dayanması gerektiğini öngörmektedir (Çiğdem, 2006: 14). Sözcük anlamıyla yeniden doğuş demek olan Rönesans, önce İtalya’da başlayıp giderek çevreye yayılmıştır; dinsel konularda bile insanı merkez olarak almakta, dünya gerçeklerini değerlendirmek, eski Yunan sanatına dönmek, köklerini orada bulmak istemektedir (Gökberk, 1974: 336). Rönesans, Ortaçağ ile modern dünya arasında bir basamak olmuştur. Rönesans’ı izleyen 16. yüzyıl Reformasyon hareketi, yaratılan liberal ortam sayesinde, toplumsal ve siyasal açıdan din-devlet ayrımını getirmiş ve modern toplumun oluşmasına katkı sağlamıştır. Batı düşüncesinde ağır basan, kilisenin doğaüstü gerçeklik anlayışı ile savaşıyor, insan ve dünya konusunda aklın özerkliğini temel almıştır. Protestanlığın, Katolik Kilisesi’nin Hıristiyan dogmalarını temelden sarsması, Alman toplumunda yeni gelişmeleri de gündeme getirmiş, sanatsal ve kültürel alanlarda gelişmeler ortaya çıkmıştır; dinde meydana gelen yenileşme hareketleri, dogmatik dinsel düşüncenin giderek geriletilmesi ve Aydınlanmacılıkla birlikte egemenlik gücünü kaybetmesiyle sonuçlanmıştır. Bu süreç, köklü bir zihin değişikliği anlamına gelmektedir. Bu nedenle, Aydınlanma “Akıl Çağı” olarak da adlandırılmaktadır (Çiğdem,1993:11). Akıl; ‘vahiy, gelenek ve otorite’ üçlemesinde temellenen her şeyi eleştirme ve sorgulama yetisini temsil etmektedir (Urhan, 1999: 146). İlkçağ’da Yunan Aydınlanmasının merkezi Atina iken; 18. yüzyıl Aydınlanması, tüm Batı Avrupa’ya yayılan bir fikir akımıdır. Aydınlanma Çağı, başta Fransa olmak üzere, İngiltere, Almanya, İskoçya ve Amerika’da bir grup filozofun var olan değerleri ve toplumsal kurumları eleştirisiyle başlamıştır. Bu nedenle, ayrı ayrı bir Fransız, İngiliz, Alman, İskoç ve Amerikan Aydınlanması’ndan söz edilebilir. Aydınlanma düşünürleri, akıl, bilgi, bilim, din, tanrı, doğa, doğal hukuk gibi kavramlar üzerinde düşünmüşlerdir. Sekülerizm, hümanizm, serbest ticaret, bireyin yeteneklerini geliştirmesi ve iktidardan bağımsız hareket edebilmesi özgürlüğü onları birleştiren asıl programdır (Çiğdem, 2006: 21,70).

Aydınlanma çağı, aydınlanma felsefenin benimsendiği, insanın kendi toplumsal yaşamını düzenlemeye başladığı, din ve Tanrı merkezli toplumsal yapı ve düzenlemeler yerine, akli düzenlemelerin ön plana alındığı bir dönemdir (Çiğdem, 2006: 43). Alman Aydınlanmasının önemli isimlerinden birisi olan Immanuel Kant aydınlanmayı “Sapere Aude”, “kendi aklını kullanma cesareti” olarak tanımladığında, genel olarak Aydınlanma Çağı’nın felsefesini vermektedir. Aydınlanmayı, “insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu bir ergin olmayış durumundan çıkması” diye nitelendirir. Kant’ın ergin olmama durumu ile kastettiği, insanın aklını kullanmada başkasının kılavuzluğuna başvurmasıdır (Kant, 1984: 213-221). Bu ergin olmayış durumunun, yani insanın kendi aklını başkasının kılavuzluğuna başvurmaksızın kullanamayışının nedeni, insan kavrayışının yetersizliği değil, başkası yerine kendi zekâsına dayanmak için gereken sebat ve cesaret eksikliğiyse, bu onun kendi suçudur. Aydınlanma, insanın bizzat kendisinin neden olduğu erginsizlikten kurtuluşudur. İnsanın erginliğe geçişi, boş inançlardan kurtularak başkasının rehberliği olmaksızın kendi aklını kullanma cesaretini göstermesi ile mümkün olacaktır (Urhan, 1999: 146). Aklın otoritesi, Tanrı’nın ve ‘Kilise’nin otoritesinin yerine geçerek, dünyayı anlamak ve yorumlamakta tek referans kaynağı olacaktır. Aydınlanmanın temel başarısı-erginsizlikten kurtuluşu-her şeyden önce dinsel konulardadır (Goldmann, 1999: 16-17). Aydınlanma hareketinin amacı, insanları “aklın düzenine” sokmaktır (Kale, 2002: 32). Artık, insanlar, kafalarını kullanmalı; başka dış etkilerle değil, salt kendi akıllarıyla hareket etmelidirler. Aydınlanma ve rasyonel düşünce tarzlarının gelişmesi; insana, dinin, geleneğin, her türlü mit ve hurafenin akıl dışılığından, iktidarın keyfi kullanımından ve insan doğasının karanlık yanından kurtuluşunu vaat etmiştir (Harvey, 1997: 25-26).

Lucien Febvre, uygarlığı Aydınlanmaya bağlar (Febvre, 1995: 28). Aydınlanmanın temelinde, insan düşüncesinin dinsel dogmatizmin koyduğu sınırları yıkarak, onun dışına çıkıp akıl yürütme ve bilim yoluyla, hem kendisi, hem de evrenle ilgili gerçeği kavrayabileceği fikri yatmaktadır (Kale, 2002: 32). Aydınlanmacılar bilime ve doğaya çok önem vermektedir. Aydınlanma için akıl ve bilim ile kavranabilecek tek gerçeklik vardır. Gerçek olan doğada olandır. Bilim zaten akılcılığın bir ürünüdür. Öyleyse, yaşamı bilime uygun olarak, bilimin önderliğinde yeniden kurmak gerekmektedir (Şaylan, 2002: 106). Newton ve Copernicus ile tüm bir evren-dünya kavrayışı değişime uğramış, Descartes ve Kant gibi isimlerle değişen zihniyetin felsefi düşüncesi geliştirilmiştir. Ayrıca aydınlanma çağı düşünürlerinin bir kısmı rasyonalizmin (akılcılığın) yanında akla veri sağlayan amprisme (deneycilik) de önem vermekteydiler. Onlara göre “bilgi güçtür”, “deney” aklın kullandığı bir yöntemdir. Deney ve gözlem, aklın uygulama araçları olarak bu dönemde bilimsel yöntemin ilkeleri biçiminde ortaya çıkmıştır. Aydınlanma, ilerleme kavramına önem verir; tarihi bir tekrar değil, ilerleme süreci olarak kavrar (Çiğdem, 2006: 43-95). Aydınlanma'nın ilerici tarih anlayışı, teolojik ve metafizik anlayışları reddeden, gözlemlenebilir olguları esas alan bir düşünce akımı olan pozitivistliğe öncülük etmiştir (Urhan, 1999: 153). Pozitivizm, klasik fiziğin (Newton fiziği), nedensellik (determinizm) gibi temel özelliklerine oturan bir bilim anlayışıdır (Şaylan, 2002: 165).

Aydınlanmanın akılcı düşüncesi doğüstü ve doğa dışı her şeye karşıdır. Aydınlanmanın programı dünyayı gizlerinden kurtarmaktır. Dünyanın gizlerinden kurtarılması, doğanın açıklanması, Tanrı karşısında içsel sorumluluğa sahip insan özneyi serbest bırakmıştır (Horkheimer ve Adorno 1995:19). Bilimin asıl işlevi, insanın çaresizliğini azaltmak ve onu yüceltmektir. Bilim ve bilginin sayesinde insan aklını kullanarak, doğadan maddi zenginlikler üretmesine yardım edecek olan teknolojiyi geliştirip doğa üzerinde egemen hale gelerek, onu kendi yararı, mutluluğu ve daha uygar bir hayat yaşamak için kullanabilecektir (Çiğdem, 2006: 28-29). Aydınlanma, eğitilmiş, belli bir yere bağlılığı azalmış “birey” vurgusu yapar. Bireyler toplumsal alanda eşit ve özgür üyeler olarak yer almaktadır (Tekeli, 2002: 20). Bu özgürleşme insan tekini “özne” kılacak ve özerkleştirecek; insan her türlü bağdan sıyrılacak ve aydınlanacaktır. Tanrısal ve nesnel aklın yerini, artık öznel akıl almıştır. İnsanın kaderi ilahi olanın elinden alınmış ve insanın eline verilmiştir. Aydınlanmayla insan içinde yaşadığı toplumun sorunlarını da çözecektir. Çünkü insanın tümüyle özgürleşmesi, onun yeteneklerini ve yaratıcılığını ortaya koymasını sağlayacaktır (Şaylan, 2002: 113). Kendi kendine yeten bir varlık olarak insanın eylemine kurallar koyan herhangi bir dışsal otorite veya üstün varlık reddedilmiştir (Wagner, 1992: 34; Aslan, 2011: 16-17). Kilisenin otoritesine karşı çıkılarak, yerine bilimin ve doğanın otoritesi konulmuştur (Çiğdem, 2006: 16-19). Aydınlanma sonucunda; Tanrı-Özne yerini, İnsan-Özne'ye bırakarak ‘uhrevi’ köşesine çekilmiştir (Horkheimer ve Adorno, 1996: 10). Akla duyulan bu aşırı güven; inancı, duyguyu ve Ortaçağ gibi tarihin bazı dönemlerini küçümseme sonucunu doğurmuştur. Laik, seküler bir dünya görüşü temel alınmıştır. Siyasal örgütlenmeler akılcı temellere oturtulmalı ve meşruiyetini dinden alan yaklaşımlar terk edilmelidir. Aydınlanmanın, insanların özgür özneler olarak toplumsal alanı düzenleyebileceklerine olan inancı, modern devlete giden yolu açmıştır (Şaylan, 2002: 232).

Yakınçağ, 1789 Fransız devrimi ile başlar, günümüze kadar devam eder. Fransız Devrimi ve sonrasında gerçekleşen düşünsel gelişmeler ve uygarlaşma temelini aydınlanma felsefesinden almaktadır. Rönesans ve Reformlarla başlayan gelişmeler, aydınlanmacılıkla doruğuna varmış ve “Modernite” denilen sürecin oluşumunu hazırlamıştır. Aydınlanma, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel sonuçlarıyla, modernitenin entelektüel temellerini oluşturmuştur (Çiğdem,

2004: 16). Ortaçağ'ın ekonomik ve toplumsal yapısına egemen olan feodal sistem ticaretin canlanması ve buna bağlı olarak kentlerin Antik dönemdeki görkeminin yeniden hayat bulması ile çökmüştür (Urhan, 1999: 144). Yeniden hayat bulan kentlerde, ekonominin ve toplumsal yapının belirleyici unsuru, artık Antik dönemin aristokratları (topraksoyluları) değil, ticaretin ve zanaatkâr üretimin giderek maddi anlamda daha güçlü kıldığı burjuva (kentsoylu) sınıftır. Avrupa'daki Sanayi devrimleri de bu sürecin maddi temelini oluşturmaktadır. 18. yüzyılda Batı Avrupa'da burjuva sınıfı hızlı bir gelişme göstermiş, dünyaya bakışları da değişmeye başlamıştır. Yeni ve farklı toplumsal ve ekonomik ilişkiler içerisinde yaşamaya başlayan insanlar, ortaya çıkan yeni düşünce biçimleriyle dünyaya başka gözlerle bakmaya başlamış ve modern yaşamın temelleri atılmıştır. Aydınlanma felsefesi, gelişen ticaret burjuvazisinin genel dünya görüşü olmuştur. Bu sınıf, ekonomik yapının kapalı tarım ekonomisinden ticaret ve zanaatkâr üretime geçmesini sağlarken, Ortaçağ feodalitesinin temel unsuru olan küçük parçalara bölünmüş egemenlik birimlerini ve bunların siyasal olarak beslediği feodal beyleri ortadan kaldırıp güçlü merkezi krallıkların ortaya çıkmasına katkıda bulunmuşlardır.

Ortaçağ, toprağa ve dine dayalı toplumların yüzyılı idi. Tarım toplumları, askeri güçlerine göre imparatorluklar kurmuşlardır. Batı'da siyasal birim olarak imparatorluklar içinde bağımsız derebeylikler görülürken, 16. yüzyıldan başlayan 17.-18. yüzyıllarda da devam eden bu süreç içinde bu derebeylikler yıkılmıştır. Bu imparatorlukların yerlerine, Fransa, İspanya, İngiltere gibi "ulus devletler" kurulmuştur. 18. yüzyılda İngiltere'de Sanayi Devrimi ile başlayan ekonomik büyüme, 19. yüzyılda diğer Avrupa ülkelerine de sıçramıştır. Sanayi üretimini sürekli geliştirebilenler, pazara da hâkim olmuş; teknolojiye göre güçlerine göre ulus-devletler kurmuşlardır. 20. yüzyıl, sanayiye ve laikliğe dayalı ulusal devletlerin yüzyılı olmuştur. Ülkelerin gelişmişlik durumlarını göstermek için kullanılan kavramlar da bu süreçte ortaya çıkmıştır. Bu uygarlıkları başlatan ve sanayileşme açısından ileri durumda olan ülkeler, geleneksele göre modern olmuşlar ve onların uygarlıkları da çağdaş olarak değerlendirilmiştir. Sanayide ileri olan ülkeler "gelişmiş" ülke adını alırken, sanayileşmemiş ülkeler de, onlara göre az-gelişmiş veya "gelişmekte olan" şeklinde adlandırılmışlardır. Sanayi toplumlarında ekonomik büyümeyi, hızlı nüfus artışı ve ardından kentleşme izlemiştir. Eğer bir toplum, kentleşiyor ve sanayileşiyorsa, onun çağdaşlaştığı da kabul edilmektedir (Güvenç, 1997: 21,81).

## 1.2. Türk Aydınlanması

Yakınçağ'da gerçekleşen Aydınlanma dönemi Fransız Devrimi'nin yansımalarıyla Türk Aydınlanması'nı oluşturacaktır. Batı'daki aydınlanma süreciyle bir karşılaştırma yapıldığında, Türk Aydınlanması diye bir süreçten söz edilip edilemeyeceği tartışılmakta; böyle bir sürecin yaşandığını düşünenler olduğu gibi, Türk Aydınlanması diye bir şeyin olmadığını ileri sürenler de bulunmaktadır. Türk Aydınlanma Devrimi'ni, tarihsel oluşa, yaşama geçirilmek istenen düşünsel doğaya bakarak, doğru anlamak ve doğru değerlendirmek gerekir (Kuçuradi, 2004: 373). Türk Aydınlanması yoktur diyenler, eleştirel akıl ve kültürel etkilenmelerin bilimselliğini bir yana bırakmaktadırlar. Türk Aydınlanması gerçekleşmiştir. Her ülkede olabileceği gibi süreç içinde kimi sarsıntılar geçirebilir, ama bu onun gerçekliğini ve gerçekleştiğini ortadan kaldırmaz (Özdemir, 2008). Türk Aydınlanması'nın Avrupa'da yaşanmış olan aydınlanma sürecine göre 300 yıllık bir gecikmenin ötesinde, en belirgin farkını, Avrupa'daki aydınlanma hareketinin, halk kitlelerinin belirli bir felsefi altyapı üzerinde, Ortaçağ'ın taassup ve cehaletine karşı oluşturduğu toplumsal bir refleks; Anadolu'da ise, aydınlanmanın, dönemin yönetici kadrolarının halk kitlelerine bir armağanı şeklinde, yukarıdan aşağı gerçekleşmiş olması oluşturur (Tüzün, 2002). Türk Aydınlanması, büyük bir siyasi dönüşümle başlayan ve siyasetin teşvik ve örgütlemesiyle entelektüel boyut kazanan bir hareket

olmuştur. Bu anlamda, söz konusu aydınlanmanın siyasetin yarattığı bir hareket olduğu ve bu karakterinden ötürü, 17. ve 18. yüzyıllarda İngiltere ve Fransa'da ortaya çıkan entelektüel akımdan ziyade, onun akabinde gelişen Alman Aydınlanması ile benzerlik gösterdiği düşünülmektedir (Hanioglu, 2005).

Türkiye'de Aydınlanma, çağın gerisine düşmüş bir ülkeyi çağdaşlarına yetiştirmek için yapılan bir eylemdir. Bugün yeni nesiller üzerinde, Namık Kemal'den Mustafa Kemal'e uzanan Aydınlanma etkisi vardır (Öztürk, 2001: 45). Türk toplumu, Tanzimat'tan (1839) beri bir aydınlanma süreci içinde bulunmaktadır (Gökberk, 1979: 62). Türkler, asker ve aydınıyla olduğu gibi fetihlerden sonra Avrupa'ya göçen halkıyla da Batı aydınlanmasını hazırlayan sürecin içinde olmuşlar ve 20. yüzyılın başlarına kadar Avrupa'da kalmışlardır. Yüzyıllarca Avrupa'da kalıp oradaki gelişmelerden etkilenmemek ve hiçbir etki bırakmadığını söylemek, kültür tarihi açısından pek gerçekçi olmaz. Dünyanın hiçbir yerinde saf bir kültürden söz edilememektedir. Bütün toplumlar birbirinin ürettiklerini paylaşırlar. Her bir paylaşım, yeni bir bileşimi yaratır. Bu etkileşim nedeniyle, Osmanlı Devleti 17. yüzyıldan başlayarak Batı'yı, Batı kültürünü daha çok tartışmaya başlamıştır (Berkes, 1978: 35). Türk Aydınlanması, bir imparatorluk içinde başlangıçta "Türk" değil, "Osmanlı" olarak oluşmaya başlamıştır. Batının her alanda hızlı gelişmesi karşısında, gerileme yaşayan Osmanlı devleti aydınlarının gündemine Batı düşüncesi, Batı eğitimi, Batı sanat ve edebiyatı, Batı dilleri gelip yerleşmiştir (Mısır, 2008). Batı dünyasındaki gelişmelerden esinlenerek, Osmanlı İmparatorluğu'nda da 19. yüzyılda bürokratin Batılılaşması olarak modernleşme yaşanmakta; Batı'daki yenilikler ve yaşam biçimi yüzeysel bir şekilde taklit edilmektedir. Batıcılık, başka bir ifade ile "Batılılaşma", 18. yüzyılın sonlarında başlayan yeni özgürlükçü düşüncelerin etkisiyle, Batıdakiler gibi ordu kurma, asker yetiştirmede onlara benzeme, yenilik aktarma çabası olarak, Osmanlı toplumunda yayılmıştır (Kili, 1995:214). Ülkemizde 'Jön Türkler' ile başlayan, I. ve II. Meşrutiyet Dönemleri ile devam eden Batılılaşma, bir anlamda Ortaçağ ile Yeniçağ arasında geçiş döneminin başlangıcı sayılmalıdır (Tunçer, 2001). Batı aydınlanmasında olduğu gibi, akıl, bilim, 'safı Türkçe' arayışları ve ulusal kınımlardan belirlenmeye başlamıştır. Bu gelişmelerin Batı'dakilerle aynı yolu izlemesi beklenmemelidir. Her toplum, kendine özgü bir gelişim süreci izleyebilmektedir. Aydınlanma, modern devlet, "modern anlamda bir ulus" gereksindiği için 1908'de iktidara gelen İttihat ve Terakki'nin yapmaya çalıştığı iki şey; modern devlet kurumlarını (eğitim ve adalet başta olmak üzere) ve bir millî burjuvazi oluşturmaya çalışmaktır. Henüz Osmanlı Aydınlanması, tümüyle bir "Türk Aydınlanması"na dönüşmüş değildir (Mısır, 2008). Osmanlı Devleti'nin ardından Cumhuriyetin kurulmasıyla, 17. yüzyıldan bu yana aydınlanma adına o zamana kadar biriken ne varsa, bilinen devrimlerle başarılı bir biçimde uygulamaya konulmuştur (Özdemir, 2008).

600 yıllık bir imparatorluğun kalıntıları üzerinden uzun süren bir Anadolu Kurtuluş Savaşı'ndan sonra parçalanan Osmanlı İmparatorluğu'nun küllerinden yeni bir Türk devleti yaratılmıştır (Arıkan, 2008). Aydınlanma düşünürleri, 'Cumhuriyet'i fazilet rejimi' olarak tanımlarlar. Türkiye'de cumhuriyetin kurulması, siyasi bir aydınlanma zaferidir (Öztürk, 2001: 45). Savaş bitmiştir, ama devletin kurulduğu aşamada artık yeni bir mücadele gündeme gelmektedir; o da, bağımsız Türkiye Cumhuriyeti'ni uluslar ailesinin onurlu bir üyesi haline getirmektir. İmparatorluk artığı çökmüş bir toplumdan, çağdaş bir cumhuriyetin ve yepyeni bir toplumun temellendirilmesi için, bir uygarlık savaşına ve sosyal alanda devrimlere gerek vardır. Genelde 'Türk Aydınlanma Devrimi' ile 'Atatürk Devrimi' kavramları aynı anlamda kullanılmaktadır (Erkızan, 2006: 51). Çünkü Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye'de, çıkış noktası olarak Fransız devriminin getirdiği aydınlanma olgusunu esas alan bir aydınlanma devrimi

gerçekleştirmiştir. Fransız Devrimi ile çağdaşlaşmaya başlayan Avrupa devletlerinden 134 yıl sonra, 1923 yılında kurduğu laik Cumhuriyet’le, aydınlanma çağını, Türk toplumuna yakalatmaya çalışmıştır. Böylece, Avrupa’nın dışında olmasına rağmen, Türkiye Cumhuriyeti Batı’lı bir ülke olma şansını elde etmiştir. Türk Aydınlanması’nı başlatan Atatürk Devrimi doğrultusunda, cumhuriyetin ilan edilmesi ile yönetim şekli cumhuriyet olan “yeni bir ulus” doğmuştur. 20. yüzyılın başında Türkiye’de “ulusçuluk” henüz çok yeni bir kavramdır ve Türk devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü ifade etmektedir (Kili, 1995: 229–230).

Ulus devletin kuruluşu ile beraber, yeni bir ulusal toplum yaratılarak bunun çağdaştırılmasına giden yol açılıyor ve çağdaş bir aydınlanma devrimi gerçekleştirilerek istenen amaç elde edilmeye çalışılıyordu (Çeçen, 2010). Radikal biri de olojik dönüşümün ürünü olan Cumhuriyet dönemi reformları, Osmanlı İmparatorluğu döneminin reformlarından farklı biçimde hayata geçer. Atatürk çağdaş uygarlığa katılmayı amaç edinmekle birlikte; bu konuda aynı şekilde başını Batıya çevirmiş olan Osmanlı İmparatorluğu’ndan yöntem olarak ayrılmaktadır. Atatürk, ulusal bir çağdaşlaşma yöntemi seçmiş ve onu uygulamıştır (Kona, 1997: 110). Atatürk’te ulusçuluk anlayışı, geleneksel Türk toplumunun ümmet olarak yaşama inancını reddeden, ulusal kimlik bilincini geliştiren, laik bir ulusçuluktur ve yurttaşlık içeriğini taşımaktadır (Kili, 1995: 230–235). Kurtuluş Savaşı’ndan sonra, yeni Türkiye Devleti’nin kalkınabilmesi ve gelişmiş olarak nitelenen toplumların düzeyine ulaşabilmesi için, akıl ve bilime dayanan birçok devrim yapılmış ve yasalar çıkarılmıştır. Eski kurumların yerine, çağın gereklerine uygun yeni kurumlar oluşturan, değişim ve yeniliklere açık olan bu devrimlerin asıl amacı her alanda tam bağımsızlık ve çağdaşlaşmadır (Özcan, 2006). Atatürk, şeriatla idare edilen, din ve Tanrı merkezli düzenlemelerin, usun (akıl) önünde olduğu bir İmparatorluğun enkazı üzerine, bilime ve usa dayalı düzenlemelerle 15 yıl gibi kısa bir sürede, geriden başlanılan çağdaşlaşma maratonuyla Batı ile farkı kapatmayı amaçlamış; bu amaçla sosyo-ekonomik kalkınma, insan hakları ve yeni yasal düzenlemelerle, ülkesini çağdaş uygarlık yolunda ileri götürmeyi büyük oranda başarmıştır (Akgül, 2010). Türkiye Cumhuriyeti, artık saltanat ve hilafetle yönetilmeyecek, herkese eşit uzaklıkta duran, laik ve sosyal bir hukuk devleti olacaktır (Arıkan, 2008).

Aydınlanma devrimi ülkemizde salt siyasal bir değişimi amaçlamamıştır. Asıl değişim, ulusal kültürümüzü geliştirmeyi hedef alan çalışmalardır ve bir “kültür devrimi” olarak da yorumlanmaktadır (Kuçuradi, 2004: 379; Erkızan, 2006: 51). Aydınlanma, Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Türkiye’de de ‘siyasal’ ve ‘pedagojik’ iki yöntemle gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Türkiye’de Aydınlanma’nın temel özelliklerinden biri, “eğitim yolu ile kalkınmaya” daha çok önem verilmesidir (Öztürk, 2001: 52). Cumhuriyetin ilanı ile başlatılan ekonomi, tarih, dil, hukuk, harf, eğitim-öğrenim, laiklik, giyim-kuşam, kadına yönelik medeni haklar vb. alanlarındaki devrimler, yeni bir “Rönesans-Aydınlanma” döneminin başlangıcıdır (Tunçer, 2001). Latin harflerinin kabulü ve kıyafet devriminden yeni üniversiteler kurulmasına; eğitim devriminden kültürel alanda yeni adımlar atılmasına; müzik devriminden klasik eserlerin çevrilmesine; Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu, Halkevleri ve Köy Enstitüleri kurularak toplumun sosyal yanının desteklenmesine kadar birçok önemli adım on yıllık bir süreç içerisinde atılmıştır. Takvim, giyim kuşam, ağırlık ölçüleri vb. Batı ülkelerinin uygulamalarıyla benzerlik gösterir. Türkiye Cumhuriyeti’nin hedefi, yüzünü batıya dönerek, çağdaş bir toplum olmak, ileri toplumlar düzeyine ulaşmaktır (Arıkan, 2008). Birbirini izleyen toplumsal ve kültürel devrimlerle, yepyeni bir aydınlanma çağı başlatılmış, Türk toplumu, Ortaçağ uykusundan silkinerek uyanmış ve çağdaş uygarlığın havasını solumuştur (Tunçer, 2001).



Türk Aydınlanma devrimi, o dönemde Avrupa dünyanın merkezi olduğu için daha çok Avrupa'nın temsil ettiği Batı kültürünün Türk dünyasına yansımalarıdır. Türkiye yapmış olduğu aydınlanma devrimi ile çağdaş Batı kültürünü Türk ve İslam dünyasına getirmiş oluyordu (Çeçen, 2010). Aynı zamanda bu dönemde mimaride, sanatta, arkeolojide, bilimde, dilde her türlü yaşam kültüründe kendi kültürel kökenlerimizi bulmaya yönelik yeni bir arayış öne çıkmıştır (Tunçer, 2001). Türk-İslam dünyasında, 'uygarlığın bilim ve tekniğe; kültürün ise, daha çok manevi değerlere dayalı olduğu' yolunda yaygın bir görüş vardır. "Çağdaş uygarlık düzeyine ulaşabilmek için, uygar Batıdan sadece bilim ve teknoloji alalım" anlayışı doğrultusunda davranılmıştır. Kendi kültür değerlerimiz denildiğinde söz konusu edilen kültür, Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı'dan miras aldığı, geleneksel kültür değil, genç Türkiye Cumhuriyetinin yaratacağı çağdaş kültür, yani çağdaş uygarlıktır. "Ulusal kültür" evrensel kültürün bir parçası ve tamamlayıcısı yapılmaya çalışılmış, ümmet bilincinden ulus bilincine geçişin yolu açılmıştır. Ulusun geleceği için yerellikten kurtulup evrensele katılmak gerekir. Atatürk, insanı yaratan kültürü değiştirip yenileyebilmek için geleneksel bağlardan sıyrılıp evrensel uygarlığının dışında kalmamaya çalışmıştır (Güvenç, 1997: 97-99). Bu yolda yürümek içinse, hiç kuşkusuz "laik düşüncenin" ürünü olarak uygarlık kazanımlarını benimsemek gerekmektedir. Tarihsel gelişimin bir sonucu olan ve aklın inançtan, bilimin dinden bağımsızlaşması şeklinde ifade edilen, aydınlanma olgusu, karşı konulamaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan atılımların altında, itici güç olarak bu anlayış görülmektedir (Özcan, 2006).

Batının pozitivizmi, akılcılığı ve olaylara bilimsel bakış açısı Atatürk'ü etkilemiştir (Kültür Bakanlığı, 1996: 259). Cumhuriyetin kurulmasıyla hayatta en gerçek yol göstericinin bilim olduğu, dinsel hoşgörünün (laiklik) yerleşmesi gerektiği, kul yerine birey olmanın önemi, toplumsal ilerlemenin zorunlu olduğu açıkça dile getirilmiştir (Özdemir, 2008). Batının 8.-14. yüzyıllarda yoğun olarak yaşadığı kilise ve ruhban kesimin olumsuz ve toplumu geriye götüren etkisini; Mustafa Kemal Atatürk, ileri görüşlülüğüyle Cumhuriyetin kuruluşu aşamasında yasa ve devrimlerle azaltmıştır. Aydınlanma, insanın "aklı rüştünü" ispat ederek bütün hayatını buna göre tanzim etmesini ifade eder (Öztürk, 2001: 45). Batı aydınlanmasının parolası, Alman filozofu Kant tarafından ifade edilen "sapere aude" (kendi aklını kullanma cesareti göster) üzerinde yükselir. Türk Aydınlanma Devrimi de, bu ilkeyi ana ilke olarak algılamıştır. Cumhuriyet'in temeli ve öncelikli amacı, düşünen, başka düşünceleri eleştirebilen, karar verebilen, düşüncelerini ifade edebilen eğitilmiş bir toplum yaratmaktır. Çağın çok gerisinde kalmış bir ümmet, dünya tarihi için çok kısa sayılabilecek bir süre içinde, birey olmanın erdemine varmış yurttaşlar topluluğu durumuna getirilmiştir (Özcan, 2006). Aklını kullanma cesareti olmayan insan kendi yaşamını belirleme gücüne sahip olamaz. Oysa aydınlanma özne olarak bireyin kendiliğinden hareket etmesini bekler. İnsanlar bilmeye cesaret etmelidir; çünkü aydınlanma için bilgi gereklidir (Erkızan, 2004: 54-56). Hemen bütün alanlarda aklın ve bireyci anlayış ve düşünce biçiminin yaygınlık kazanması için çalışılmıştır (Arıkan, 2008).

Türk Aydınlanma'sı ile o zamana kadar egemen olan insan ve değer anlayışından farklı bir insan ve değer anlayışının benimsenmesi söz konusudur. Tüm devrimlere ve onlara eşlik eden düzenlemelere ışık tutan kavrayış, insanı özcü temelde kavrayan her türlü dinsel ve düşünsel söylemin yadsınmasıdır. İnsan doğuştan eşit, özgür ve onurludur. Atatürk'ün insan anlayışı böyle bir kavrayışa dayanır ve bu radikal bir düşünsel devrimi ifade eder (Kuçuradi, 2004: 376; Erkızan, 2006: 56). Çağdaş demokratik toplumun temel anlamı, insanı her alanda özgürleştirmektir. Aydınlanma, kişilerin bağımsızlığını, özgürlüğünü insan, toplum ve devlet yaşamının ayrılmaz, vazgeçilmez ana ögesi saymıştır (Kili, 1995: 115). Yeni bir insan, yeni bir

toplum ve yeni bir devlet yaratma istemi aydınlanmacı temellere dayanmaktadır. 1920'lerde Anadolu toprakları üzerinde yaşayan insanlar arasında “biz” duygusu gelişmemiştir. Batı’da demokrasiyi kurmuş olan sınıflar; Osmanlının tımar sistemi nedeniyle toprak soylu sınıf (aristokrasi), geri kalmışlık nedeniyle kentsoylu sınıf (burjuvazi) yoktu. Bu koşullarda, Ortaçağ karanlığında yaşayan, demokrasinin adını bile duymamış Anadolu insanını “kul”luktan “yurttaş”lığa yükseltecek adımlar atılmıştır. Batı toplumları, uygarlıkları ile modernliği simgelemişlerdir (Güvenç, 1997: 21). Uygarlığın, kentleşme ve bireyselleşme ile aynı paralellerde görüldüğü bir gerçektir. Genel kanı, Batı uygarlığına yetişebilmek için, aynı şekilde modernliği simgeleyen kente ve kentleşmeye önem vermek gerekir şeklinde belirginleşmektedir.

## 2. KENT VE KENTLEŞME

*Kent*, kendine özgü nitelikleri bulunan bir yerleşim birimi ve yaşam biçimini ifade eder. İngilizce “city” ve “urban”, karşılıklarına gelir. Halk arasında Farsça karşılığı ile “şehir” olarak da kullanılmaktadır. Kentbilim Terimleri Sözlüğü kenti, toplumsal gelişme içinde bulunan ve toplumun, yerleşme, barınma, gidiş geliş, çalışma, dinlenme, eğlenme gibi gereksinmelerinin karşılandığı, pek az kimsenin tarımsal uğraşlarda bulunduğu, köylere bakarak nüfus yönünden daha yoğun olan ve küçük komşuluk birimlerinden oluşan yerleşme birimi olarak tanımlamaktadır (Keleş, 1998: 75). Kent kavramı çıkış yeri olarak Siyaset Bilimine ait bir kavramdır. İnsanların birlikte yaşamak isteğinden çıkmıştır. Tarihçiler, kentlerin ortaya çıkışına uygarlıkların doğuşu olarak bakmışlardır. İnsanların gereksinimlerini karşılamak için karşılıklı ilişkiler içerisinde bulunmaları, tarihin ilk çağlarından beri bir arada yaşamalarını zorunlu kılarak, üretim, dağıtım ve tüketim işlevlerinin merkezileştiği uygarlık beşikleri denilen kentleri doğurmuştur (Keleş, 1996: 139; Topal, 2004: 277). Dünyanın farklı alanlarında ortaya çıkan kentsel yaşam, siyasal ve toplumsal koşullar açısından, benzerlikleri ve farklılıkları barındıran bir yapıyı ifade eder. Kent Yunanca’da polis, Fransızca’da cite, Arapça’da medine; Almanya’da kale ya da oturma alanı anlamında burgh ya da borough; Latince’de yurttaşlık anlamında urbs ve civitas sözcükleriyle adlandırılmıştır (Benevolo, 1995: 19; Holton, 1999: 13). Civitas, Latin dillerinde uygarlık (civilization) ile özdeş sayılmaktadır. Arap dillerinde de Medina’nın kentin, medeniyet’in ise uygarlığın karşılığı olduğu bilinmektedir (Keleş, 1992: 73; Toprak, 2001: 6). Kent kavramı ile uygarlık kavramı arasında kurulan sıkı ilişki sonucunda, kente yaşayanların uygar; kentlerin de uygar kişilerin yaşadıkları yerler olduğu kabulleri çıkmıştır.

*Kentleşme*, dar anlamda, kentlerin ve kentlerde yaşayan nüfusun artmasıdır. Kentleşmeyi, salt nüfus hareketi olarak görmek yanlış olur. Kentleşme, süregelen bir olgu ve dinamik bir yapıyı ifade eder; ekonomik faktörlerin sonucu olarak toplumun yaşama düzeyindeki bir değişimdir. Bir yapıdan daha ileri bir yaşam düzeyine geçişi ifade eder. Sanayileşme ve ekonomik gelişmeye koşut olarak, kent sayısının artması ve kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan; insanların davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikim sürecidir (Keleş, 1996: 19-20). Toplumların belirli yerlerde yoğun bir şekilde yerleşmelerine neden olan kentleşme, ülkelerin gelişmişlik ve uygarlık durumunu belirlerken göz önünde tutulan belirleyici bir etkidir. Gelişmiş veya gelişmekte olan toplumların belirlenmesinde temel alınan ölçütlerin en önemlisi sanayi durumudur. Daha sonra, yerleşme alanları ve kentlerin gelişim süreci gelir. Köylülükten çıkarak oluşan yeni yerleşim yerlerine kent; kent oluşması sırasında ortaya çıkan yapısal değişimlere de kentleşme denilir. Kentleşme, değişimin, sanayileşmenin ve demokratikleşme süreçlerinin bir sonucu olarak “bağımlı değişken” olurken; bir kez ortaya çıktıktan sonra nüfus artış hızının düşmesi gibi başka sonuçlar

doğuran bir “bağımsız değişken” de olabilmektedir (Kongar, 2003: 521). Kentleşmenin hem bağımlı ve hem de bağımsız değişken olarak algılanıp değerlendirilmesi; kentleşmenin sadece, kırsal alanlardan kente yönelik bir nüfus hareketi olmadığını ortaya koyar. Göç olmadan da gerçekleşebilir. Kentleşmenin demografik boyutunun yanında, siyasal, ekonomik, toplumsal boyutları da bulunmaktadır. Bu bağlamda, kentleşmenin kent ortaya çıktıktan sonra, kentlerdeki büyüme, gelişme, bütünleşme ve değişmeyi anlatabilmek için kullanıldığı söylenebilir.

*Kentli*, kentte yaşayan ve kentin kendine özgü kültürünü benimsemiş olan, kırsal yaşam biçimlerinden farklı bir yaşam biçimini sürdüren, geçimini tarım ve hayvancılık dışı faaliyetlerden kazanan kişidir (Erten, 1999: 30). Kentleşmeye bağlı olarak ortaya çıkan *kentleşme*, bireyin kentin özelliklerini kazanma süreci olarak tanımlanabilir. Geleneksel köy topluluğundan çağdaş kent toplumuna geçiş bir toplumsal değişmeyi simgelemektedir. Kentleşme boyutu içerisinde değerlendirilmesi gereken kentleşme, geleneksel toplum yaşantısından çıkan, eski değer ve normların, gelenek ve göreneklerin hâkim olduğu, nüfusu seyrek ve homojen olan kırsal alan bireyini bir değişikliğe zorlayarak yeni davranışlar geliştirme ve benimsetme sürecini ifade eder (Duru ve Alkan, 2002: 55). Geleneksel değerlerin, alışkanlıkların ve ilişki biçimlerinin yerine yeni biçimlerin ikame edilmeye çalışıldığı süreç olarak kentleşme; kimliksel bir dönüşümü içermekte, değerlerde, davranış kalıplarında ve gündelik yaşam alanında belli özelliklerle şekillenmiş bir birey tipini işaret etmektedir.

Kentler geliştikçe özerkliklerini kazandılar; ekonomik bakımdan güçlerini artırdıkça, feodalitenin çözülmesine katkıda bulundular. 17. yüzyılda başlayan ve bütün dünyaya yayılan modernite, Batıda çok uzun bir zaman diliminde, buradaki koşulların doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Modernitenin oluşumunda fikri olarak Aydınlanma Çağı, siyasal olarak Fransız Devrimi ve ekonomik olarak da Sanayi Devrimi belirleyici olmuştur (Aslan, 2011: 11-13). Batıda 19. yüzyıl içinde Avrupa ve Kuzey Amerika’da ortaya çıkan sanayileşmenin doğurduğu kentleşme ortamı, laikleşme, bireyselleşme olgularını beraberinde getirmiştir. Bu iç içe geçmiş modern yapılanma içinde bireyler, siyasal bilinçlenme aşamasına ulaşmış, haklarını arama, özgürlüklerini isteme bilincine varmıştır. Kentleşmenin bir çağdaşlaşma ve gelişme göstergesi olduğu ölçüt olarak alınca, toplumsal değişmeyi başlatmada ve hızlandırmada kentin önemli bir değiştirici faktör olduğu sonucuna varılır. Kentleşme ile okuryazarlıkta ve kadın işgücünde artışlar olmakta, bu durum, iletişimde, ekonomik ve politik katılımında artışı da beraberinde getirmektedir. Modernleşme kuramcıları, sosyal değişim açısından kentlerin ikili bir işlev gördüğünü söylemektedir. Bir yandan, yenilikler kentlerde doğar ve köylere yayılır. Toplumsal yaşam sistemleri olarak orada yaşayanların bireysel davranışlarına belirli özellikler kazandırır. Diğer yandan, kırsal kesimden gelenleri kendi potasında eritir, onları Batı kültürünün hâkim olduğu modern kent yaşamına katar (Canatan, 1995: 89-90). Bugünkü modern kentler, Sanayi Devriminden sonra ve sanayileşmeye koşut olarak ortaya çıkmışlardır. Sanayileşme, toplumsal bir dönüşüme yol açmış ve Batı’da tarıma dayalı geleneksel köy toplumundan sanayiye dayalı modern kent toplumuna geçişi sağlamıştır. Modern toplum kentleşmiş bir toplumdur. Tarım dışı sanayi ve hizmet faaliyetleri kentte yoğunlaşmış; kent, üretimin denetlendiği ve örgütlendiği yer olmuştur. Nüfus yoğunluğu ve heterojen yapı kenti kent yapan özelliklerden olmuştur (Keleş, 1996: 30). Sanayileşmeyle kentleşme büyük bir ivme kazanmış, bu ivme kırsal alandaki nüfusun kentlere yönelmesiyle kendini göstermiştir. Nüfus hareketiyle başlayan niceliksel değişikliğin yaşanmasında, sanayileşme- kentleşme ilişkisi etkili olmuştur (Giddens, 1997: 93).

Kent, sıra dışılığı, yeniliği ve yaratıcılığı özendirerek farklılaştırılmış bir nüfusun ortaya çıkmasına neden olur. Kent, insanların düşüncelerini açıkça söyleyebilecekleri, davranışlarından

dolayı yadırganmayacağı, her giyim tarzından insanların bulunabileceği mekânlardır (Duru ve Alkan, 2002: 97). Kentler, nüfus yapısı, kan bağı, etnik, dinsel, kültürel, eğitim seviyesi, gelenek, örf ve adetler açıdan farklılaşmanın olduğu yerleşim alanlarıdır. Ortaçağ'dan kalsa da “kent havası insanı özgürleştirir” sözü bir gerçektir (Bookchin,1999: 18,139). Kentlilik, üretim yapısı ve yaşam tarzı arasındaki ilişkinin sonucu olarak belirmektedir. Yeni teknoloji ve üretim ilişkileri, kentlerde örgütlemeyi ve farklılaşmayı getirmekte, bu durum kente özgü davranış kalıpları oluşturmakta ve bir kent kültürü doğurmaktadır. Kent kültürü, uygarlığı simgeleyen yerler olarak kentlerde, köylere göre daha modern davranışlar, değerler ve yaşam biçimlerini ifade etmektedir. (Kaypak, 2012: 26). Geleneksel kültür ve sosyal yapılar kentleşme sürecinde çözülmektedir ve bu çözüme kent çevresini de etkilemektedir. Bu nedenle, kentleşme, kent sınırları ile sınırlandırılmış sayılmaz (Keleş, 1996: 31). Böylece, modernleşme, merkezden çevreye yayıldıkça, ülkeler ve toplumsal kesimler arasında farklar kalkacak ve insanlık adına ilerleme ve gelişme sağlanmış olacaktır. Avrupa’da gelişme ve sanayileşme süreci, bugün gelişmekte olan ülkelerde görülen köy-kent karşıtlığını zaman içinde ortadan kaldırmıştır. Batılı sanayi toplumlarında köy tipi yerleşim birimlerinde yaşayan insanların sayısı, toplam nüfus içinde çok az bir yer oluşturmaktadır. Bu bakış açısına göre, gelişmekte olan ülkelerin gelişme gücü asıl olarak kentlerdedir, onlar da aynı süreçten geçeceklerdir; az gelişmiş ülkeler için bunun geçerli olmadığı, kentin ve kentleşmenin bir bağımsız değişken olarak ele alınamayacağı ileri sürülmektedir (Canatan, 1995: 89-94). Gelişen ülkelerin kentleşmesi sanayileşmeye paralel giderken, az gelişmiş ülkelerde önce kentleşme, sonra sanayileşme gerçekleşmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin kentleri, sanayi kuruluşları çevresinde gelişen kesim ile ticari uğraşların oluşturduğu pazar ekonomisine dayanan bir kesimden oluşan ikili yapıya sahiptir (Keleş, 1996: 30). Kentler gelişim süreçleri açısından, işlev ve biçimleriyle birbirlerine benzerler. Yine de, her kent, türlü yönlerden kendine özgüdür (Duru ve Alkan, 2002: 83). Örneğin, bir başkent; sanayi, ticaret, madencilik, balıkçılık, turizm veya üniversite kentinden farklılıklar gösterecektir.

### 3.TÜRK AYDINLANMASININ KENT VE KENTLEŞMEYE BAKIŞI

Osmanlı İmparatorluğu bir tarım toplumu idi. Kasaba, köy ve kentlerde yerleşik halk; otlakların olduğu dağlık kesimlerde ise, hayvancılıkla uğraşan Türkmen göçebeler vardı. Kentlerde olan yerleşik halk, Celali isyanlarından sonra kentleri surla çevirmişler, ya da dağlara doğru çekilmişlerdi. Kentlerde oturanlar ile göçebeler arasındaki karşıtlık; Osmanlı okumuşluğunun, uygarlığının kent ile göçebelik arasındaki çekişmeyi ve “merkez” ve “çevre” olarak göçebelige ilişkin her şeyin küçümsendiği kalıplaşmış düşünceyi doğurmuştur. “Merkezin dışında kalan her yer taşradır” anlayışı bu zamanlarda şekillenmiştir. Göçebe ve yerleşik halk arasındaki bu temel kopukluğun bir kalıntısı, hayvancılıkla uğraşanların Doğu’da, yerleşik tarımla uğraşanların gelişmiş Batı’da yaşıyor olmalarıdır (Mardin, 2000: 125). Yönetimin olduğu İstanbul merkezi ile merkezin dışında kalan çevrenin kopukluğu, yapılaşmış, yerleşmiştir. Çevre taşrayı ifade etmektedir. Yöneticiler ve resmi görevliler, kentlerde daha önceki başarılı ve kent kökenli kültürlerden büyük ölçüde etkilenmişlerdir. Bu bağlamda, taklit edilmeye çalışılan yenilikler, Osmanlı toplumunda Tanzimat’la birlikte, sadece siyasal açıdan değil, kültürel açıdan da, ikili bir kültür yapısı oluşturmuştur: Merkezde Batı etkilerinin yoğun olduğu “seçkin kültür”, çevrede ise İslâm’la yoğrulmuş “halk kültürü” vardır. Batılılaşma ve modernleşme sürecinde bu durum böyle devam etmiş; Cumhuriyet de bu ikili yapıyı devralmıştır (Canatan, 1995: 58; Mardin, 2000: 124–138). Ülkenin %80’ini aşkın bir kesimi köylerde yaşamaktadır ve bu nüfusun büyük bir kesimi okuldan yoksun bulunmaktadır

(Arıkan, 2008). Bu doğrultuda, yeni Cumhuriyet, sanayileşmemiş ve kentleşmemiş tarım toplumu koşullarında bir ulus inşa etme sorunuyla karşı karşıya kalmıştır (Tekeli, 2001: 60).

Modern toplum katılımcı bir toplumdur. Kültürel çağdaşlaşmanın en önemli öğeleri olan ulus ve yurttaş olarak yaşama, kentsel alanlarda öncelikle gerçekleşmektedir. Demokrasinin hangi koşullarda var olabileceği bellidir. Bunlar: 'uluslaşma, sanayileşme, kentleşme, eğitim düzeyi, çoğulcu toplum, yoksulluktan kurtulmuş olma, kitle iletişim araçlarının gelişmiş olması'dır (Kışlalı, 1997: 84). Sanayinin geliştiği kentsel alanlar, uygarlık üreten ve ileten birimlerdir. Kentlerin ve kentlerde yaşayanların özgül yaşam biçimleri, toplumsal ilişki ve işlevleriyle ve kentsel alanların kullanılmasıyla o toplumun gelişmişliğinin bir göstergesi olmuştur. Siyasal, sosyal ve ekonomik reformlarla modern bir Cumhuriyet kuran ve bu yanı sıra Doğu'da modern çağın yapıcılarında biri olarak görülen Atatürk (Kili, 1995: 12), yeni ve uygar bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti kurulurken de, bu uygarlığın simgeleri sayılan kentlere özel ilgiyle yaklaşmıştır. Atatürk, aydınlanma devrimini hayata geçirmede, çağdaşlaşmayı bütüncül olarak gören toplumu eyleme sokan ulusçuluk kadar, eğitilmiş kesimin yer aldığı, devingenliğin hızlı olduğu kentleri en uygun zemin olarak görmüştür. Sanayinin merkezleri olan kentler, geleneksel toplumun kurumlarının ortadan kalkacağı ve değer yargılarının azalacağı yerlerdir. Atatürk, toplumsal değişimin çekirdeğine uygarlık taşıyıcısı kenti ve kent insanını oturtarak; kır insanını daha uygar kent insanına dönüştürmek istemiştir. Geleneksel yapıyı değiştirebilmek için öncelikle eğitim-öğretim, hukuk sistemi ve kıyafetini değiştirmiştir. Kentsel alanlardan başlamak üzere, çağdaş yaşamın gerekleri yerine getirilmeye; kadın ve erkeğin düşünce sistemleri ve görüntüleri uygarlaştırmaya çalışılmıştır. Öte yandan, kentlere önderlik görevi verilse de, köyler ihmal edilmeyecektir; gerçek üretici olan "köylü ulusun efendisi"dir. Kırsal bölgelerin kalkınması, köy enstitüleri, halk evleri hep onların eğitim düzeylerini yükseltmek için ortaya atılan projelerdir (Büyük Larousse, 1986a: 107). Anadolu'yu kalkındırma hedefi doğrultusunda, kamu hizmetlerinin Anadolu'da akılcı bir biçimde yaygınlaştırılması düşüncesi vardır. Aşamalı bir ekonomik kalkınma programı dâhilinde, köyler de kalkındırılacaktır. Osmanlı döneminde ihmal edilen köy, ulusal yaşamın bir parçası durumuna gelmiştir. Özgürleşen ve emeğiyle geçinen, kamu hizmeti karşısında eşit olan yurttaş yaratma projesi, kırsal kalkınma ve köylünün özgürleştirilmesi projesine dayanmıştır (Keskinok, 2001: 158).

Cumhuriyet'in kuruluş döneminde, Osmanlı kültürü aşarak kökleri daha eskilere giden "Anadolu Türk Uygarlıklarına" dayandırılan yeni bir toplum yaratılmaya çabalanmıştır. Anadolu uygarlıklarının ön plana çıkarılması, çağdaşlaşma koşusunda birlikte olunacak Batılı dünya gibi köklü bir geçmişe sahip olunduğunun ispatlanması için gereklidir. Ancak, aynı zamanda Osmanlı'nın çok kültürlü ve çok parçalı yapısını aşarak Anadolu toprakları üzerinde yaşayan herkesin paylaştıkları toprak kadar, köy-kent ortak bir tarihi de paylaştıklarının vurgulanması için önem taşımaktadır. "Ortak kültür ve ortak geçmiş duygusu", toplumu uluslaştıran en önemli etkidir. Cumhuriyet aydınlanması, sadece siyasal yapıyı geliştirmek ve yeni yaratılan Türk ulusunun köklerini sağlamlaştırmak için toplumsal devrimler yapmamış, kenti ve kentli olmayı özendirerek çağdaşlaşma ve ulus olma hedeflerine ivme kazandırmıştır. Türkiye topraklarındaki modernleşme hareketleri ve gerçekleştirilen her devrim, o dönem için birer 'eşik' niteliği taşımaktadır. Her eşik, kendinden öncekinin 'sınırını' çizmiş ve yeni rotayı belirlemiştir. Yeni ülkenin, yeni hedefleri vardır ve bunların başında ekonomik olarak kendine yetebilen ve çevresini yönlendiren bir ülke olma arzusu bulunmaktadır. Sanayileşme, toplumun sosyal olarak çağdaşlaşması kadar önem taşıyan bir gelişmedir. Modern olmanın sanayi toplumuna dâhil olma özelliği ön plana çıkarılmıştır (Asiliskender, 2003: 86-89).

Mustafa Kemal'in Temsil Heyetiyle birlikte Ankara'ya gelmesiyle birlikte, 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclis'i açılmıştır. Türkiye Cumhuriyetinin kurulması yolunda önemli bir adım atılmış ve Meclisin Kurtuluş Savaşını başarıyla yönetmesi yeni Türk Devletinin kuruluşunu hızlandırmıştır. 1922'de Hilafet ve Saltanat kaldırılmıştır. Böylece, Osmanlı İmparatorluğu ile bağlar koparılmıştır. Siyasi rejim değiştirilirken, Osmanlı yönetimiyle özdeşleşmiş, kozmopolit yaşantının simgesi, dış etkilere açık bir liman kenti olan eski başkent bırakılmıştır. Ülkenin ortasında, ulusun bütünleşmesini sağlayacak ve yeni yönetimi simgeleyecek olan yeni bir başkent seçilmiştir. Atatürk, İstanbul yerine, Doğu ve Batı'yı ortada birleştiren Ankara'yı başkent olarak daha uygun bulmuştur; eski rejim ve eski başkent, yeni rejim ve yeni bir başkent. Ankara, Kurtuluş Savaşının örgütlenmesi, ulusal tepkinin siyasal örgütlenme biçimine dönüşmesi için hazırlanan ortam sonucunda, savaşın başarıya ulaşmasının ardından doğal bir başkent niteliği kazanmıştır. Cumhuriyet bu dekor üzerinde kurulmuştur (Yavuz, 1980: 10). Her alanda yapılan yenilikler gibi, Osmanlı başkenti İstanbul'a karşı, modern başkent Ankara ve Anadolu ön plana çıkarılmış, geleneksel olanın sürekliliğine son verilmek istenmiştir. Ankara yeni siyasal erkin merkezi haline getirilmiş ve kısa bir sürede bir kasaba, prestijli bir başkente dönüştürülmüştür (Asiliskender, 2003: 86). Modern başkentler, I. ve II. Dünya Savaşları'ndan sonra ortaya çıkan ulus-devletlerin oluşumu sırasında, mevcut ekonomik, sosyal ve siyasal koşulların zorluğuna rağmen "sıfırdan başlamak" hedefiyle kurulan devrimci başkentlerdir. Eski rejimin mekânsal imajından, örüntülerinden kurtulmak ve yeni ideolojiyi temsil etmek amacıyla tasarlanmışlardır. Yeni bir ulusun inşası için birer araçtır. 'Simgesel olarak' hem modern ulusun "temsili mekânı"; hem de yeni oluşacak gündelik yaşam örüntüleri ve kamusal kültürün "mekânının temsiliyeti"ni kurgulanmaktadırlar (Lefebvre, 1993: 15). Çağdaş kentleşme anlayışı, bir "Kentsel Rönesans"ın başlatılması ve uygulamaya konulmasına uygun bir ortam hazırlamıştır (Tunçer, 2001). Kent açısından kimlik ve kültür konularına önem verilmiş, yeni bir ulusal kimlik biçimlendirilmeye çalışılmıştır.

Ankara I. Dünya Savaşı yıllarında, ulaşılması ve yaşanması güç, çok bakımsız bir Anadolu kasabasıydı. Yoksulluktan, çevredeki bataklıkların ürettikleri sıtma salgınlarından kırılan bir yerdi. Büyük bir yangın geçirmişti ve yıkıntılarla bir çöküntü alanı görünümündeydi. Birkaç resmi taş binanın dışında dikkat çeken yapı yoktu. Kent ağaçtan ve yeşilden yoksun, çıplak bir bozkırı, gelişmemiş bir köyü andırıyordu. Bu harap, küçük kasabanın yeni doğmuş Cumhuriyet'in başkenti olarak, Cumhuriyet'in öngördüğü uygar yaşam biçiminin yaratılması rejimin başarısıyla özdeşleşmiştir (Ana Britannica, 1986a: 107). Ankara'nın başkent seçilmesi bilinçli ve iradi bir karardır. Ancak, bu yalnızca bir seçkin kadronun modernleşme isteğinin ürünü değildir. Kurtuluş Savaşı'nı ortaya çıkaran maddi temel, nesnel koşullar içinde oluşan iradi bir tutumdur (Keskinok, 2001: 158). Mustafa Kemal Atatürk'ün kente önem vermesi, yalnız biçim kaygılarıyla açıklanırsa eksik değerlendirilmiş olur. Onun kentlerle ilgili olarak yaptıkları ve yapmayı düşündükleri kısaca; Ankara'nın başkent yapılması, yeşil alanların genişletilmesi, kentsel toprak mülkiyetinin kamu denetiminde olmasının önemi gibi konuların hepsi, gelişmekte olan bir ülkede her biri çok önem taşıyan toplumsal ve ekonomik konulardır. Atatürk, çağdaş başkent gelişmesine, çağdaş uygarlığın vardığı gelişme düzeyine ulaşmanın bir ön koşulu gözüyle bakmıştır. "Feshin yerine şapkayı koymakla, nasıl kafanın içinde bir devrim yapmanın ilk adımını atmış olacağını" varsaymışsa, "kenti çağdaşlaştırmayı da, toplumu çağdaşlaştırmanın başlangıcı" olarak değerlendirmiştir. Öngörülen kentsel yaşam, bütün bireylerin insan haklarının hepsinden özgürce yararlanacakları ve maddi ve manevi kişilik ve değerlerini özgürce geliştirebilecekleri uygar bir kent yaşamıdır (Keleş, 1993a: 226). Ankara'nın

çağdaş bir kent olması Türkiye Cumhuriyeti'nin uygar görüntüsü simgeler. Devrimin büyüklüğü ile doğru orantılı olarak güçlü, büyük ve uygar bir Ankara'ya gerek vardı (Tankut, 1981: 113).

Ankara kentinin Cumhuriyeti temsil edecek nitelikte modern bir çehreye kavuşması gerekiyordu (Kültür Bakanlığı, 1996: 264). Kentte Cumhuriyet'in niteliklerini yansıtan bir dönüşüm uygulamasına gidilmiştir. Kentte başlayan bu dönüşüm süreci, yalnızca bir Anadolu kasabasının Batılı değerlerle gelişmesi değil, Doğu'lu bir toplumun Batılı değerleri benimseyerek modernleşme çabasının kente yansımaları anlatmaktadır (Şahin, 2006a: 111-120). Gerçekten Cumhuriyet'i kuranlar için başta gelen amaç, Türk kentlerinin salt demokratik değil, aynı zamanda temiz, çağdaş, sağlıklı ve güzel olmalarının da sağlanmasıydı. Bu nedenle, yalnız belediye yasasına değil, yerel yönetimlerle ilgili bütün öteki yasalara, bu amaçların gerçekleştirilmesini kolaylaştıracak hükümler konmuştur (Keleş, 1993b: 37). Türkiye Cumhuriyeti'nin Başkenti Ankara, Cumhuriyetin ilk yıllarından bu yana, gerek stratejik, gerek politik ve gerekse sosyo- ekonomik işlevleri ile Başkentliğin verdiği liderlik işlevlerini bünyesinde bütünleştirmeye çalışan ve ülkedeki diğer kentler için çoğu kez 'öncü-örnek' bir rol üstlenen "Modernite" hareketinin sembolü olagelmıştır (Aydın, 2007). Kentte bir yandan, modern ve çağdaş bir yaşantının doğabileceği kentsel mekânlar tasarlanırken, bir yandan da modern Türk vatandaşının gündelik yaşam kalıpları oluşturulmaktadır. Cumhuriyet ideolojisinin simgesi, gelişen modern kent hayatı olmakta ve gündelik hayat da bu modernite hedefleri doğrultusunda oluşmaktadır. Modernleşme projesinin bu ilk büyük kentinin kamusal alanını oluşturmak, bir "ulusal davaydı" aslında. Başkent Ankara, Atatürk'ün sosyal, kültürel ve politik alanlarda gerçekleştirdiği radikal reformların sosyal alandaki bir uzantısı şeklinde okunabilir (Uludağ, 1998: 74.) Yeni sosyal normlarla oluşan kamusal kültürün gelişmesi ve gündelik hayatta yerini alabilmesi için gerekli olan kentsel mekânın kurgulanması, bu modernleşme projesinin en önemli parçasıdır. Kentte yaşantının modernleşmesi gündelik hayatın değişmesiyle gerçekleşebilirdi ki, bu da belki gerçekleşmesi en zor olacak dönüşümdü. Bu bağlamda, kentsel kamusal alanların, parkların ve bulvarların tasarımı kentlinin geleneksel yaşantı kalıplarını değiştiren, yeni bir sosyal bağlam ve yeni alışkanlıklar kazandıran örnek oldu. Bu da, rejimin idealindeki kentsel peyzajın kurgulanmasında önemli bir kazanımdı. Ankara, ulusal ekonominin hızla inşası ile Anadolu'daki diğer kentlerin gelişmesi için de örnek olmuş, bölgesel gelişimdeki eşitsizliğin ortadan kalkması için bir başlangıç yaratmıştır. Osmanlı imajından kurtulmak hedefi ile ulus devlet olma sürecinde modern kent peyzajına sahip olmuştur. Bu süreç, rejimin kendi mekânını yaratması, kendini güvence altına alması ve devrimlerin sosyal hayata bir uzantısı olarak okunabilir (Uludağ, 2009: 25). Ankara'nın imarı; 'yeni vatan, toplum ve devlet' üçlüsünün gerçekleştirilmesi için yapılmış devrimlerden biridir (Tankut, 1994: 24). Bir ülkenin başkenti kuşkusuz herhangi bir kent değildir. O, ülkenin tüm kentleri arasındaki lider kenttir. Bu kentte, yönetim, ticaret, sanat ve bilimin önde gelenleri buluşacak, önemli kararlar verecek, ya da bu kararları etkileyecektir (Tankut, 1990: 9).

Genç Cumhuriyetin başkenti olarak Atatürk'ün kişiliği ile bütünleşmiş olan Ankara'nın, Cumhuriyeti temsil edecek nitelikte ve eski başkent İstanbul ile yarışabilecek biçimde imar edilmesi, çağdaş bir görünüme kavuşturulması için başlatılan imar etkinliklerinin, kurumsal bir çerçevede yürütülebilmesi amacıyla, 1924 yılında Ankara Şehremaneti Kanunu çıkarılarak kent İstanbul'a benzer bir yarıdevlet yönetimine kavuşturulmuştur (Ana Britannica, 1986a: 107, 219). Türkiye'de kent planlaması alanında Ankara, II. Dünya Savaşı'na kadar, bütün ülkeye önderlik yapmıştır. Bir yandan, Yenimahalle gibi yeni yerleşim bölgeleri oluşturulurken, diğer yandan eski kent dokusu yenilenmeye başlanmıştır. Yapılanla kentin fiziksel görünümünde, yeni kurulmuş

Cumhuriyet'in tüm değerleri görünür kılınmaya çalışılmıştır (Tekeli, 1982: 56). Siyasi olgular daha fazla ağırlığını hissettirse de, yeni kent için 1927 yılında Karl Lörch'e imar planları hazırlanmış, acil konut gereksinimiyle hemen uygulanmaya konmuştur. Ama yerel uygulamalar daha bütüncül bir plan yapılmasını zorunlu kılmıştır (Tankut, 1981: 118). Başkent Ankara'nın uluslararası bir yarışma ile planlanması ve 1932'de Alman şehircilik uzmanı mimar Hermann Jansen'in Planı'nın kabulü kentleşme adına atılmış önemli adımlardır. Jansen, hem kentin tarihini göz önünde tutan, hem de düşük yoğunluklu bahçeli evlerin ve geniş yeşil alanların bulunduğu, gösterişli yatırımlardan kaçınan bir plan önermiştir. Toplumsal boyut ve insan ölçeği dikkate alınarak hazırlanan bu planda, eski kent merkez niteliğinde bırakılmakta, Çankaya'ya kadar devam eden alan ızgara plan dokusunda düşük yoğunluklu konut alanlarından oluşmaktadır (Ana Britannica, 1986a: 219). Bulvarların anıtsal nitelikte ve ulusal mimari üslubu taşıyan kamu yapıları ile yapılaşması, Anadolu'da diğer kentlere örnek olmuş uygulamalardır. Ulus meydanının anıtsal yapılarla çevrelenmesi (İş Bankası, Sümerbank, Ziraat Bankası) ve önemli bir simgesel anıtın buraya konulması da kent-sanat ilişkisine iyi bir örnektir (Tunçer, 2001). Ankara kültürel ve kamusal işlevlerin vurgulandığı ve bunlarla ilişkili mekânların yüceltildiği bir kenttir. Fakülteler, müzeler ve diğer kamusal kullanımlarla yeni gelişme odakları yaratılmıştır (Keskinok, 2001: 158). Cumhuriyet devrimlerinin sadece Ankara ile sınırlı kaldığını düşünmemek gerekir. Jansen, aynı bakış açısıyla Adana, Gaziantep kent planlarını da yapmıştır (Ana Britannica, 1986a: 219–220). Kayseri de, bu dönemde, coğrafi ve kültürel özellikleriyle bu hedefi gerçekleştirecek öncü kentlerden biri olarak seçilmiştir (Asiliskender, 2003: 89).

Ankara başkent olduktan sonra bölgenin kentleşmesini hızlandırmıştır. Yönetimde merkeziyetçiliğin kentleşme üzerinde etkili olduğu bilinmektedir. Siyasal kararlarla başkent statüsü verilen kentler, yalnız kendilerinin değil, buldukları bölgelerin nüfuslarını da artırmışlardır. Ankara ve Brasilia bunun örneklerindedir. Ulusal devletin başkenti olması, Ankara'ya, ülkenin geliştirilmesinde merkezi bir konum sağlamıştır. Bir yandan, altyapı sisteminin ona ekonomik üstünlükler sağlayacak biçimde gelişmesine yol açarken, bir yandan da, ekonomik etkinliklerin niteliğini belirlemiştir. Ankara, önce Orta Anadolu illerinden ve bütün Türkiye'den yoğun göç almış, sürekli bir büyüme göstermiştir. Sonra Ankara'nın orada bulunmasının etkisi bölgeye de yayılmıştır (Keleş, 1993a: 226). 1930'lara kadar giden gecekondulaşma tarihimizin bu kentte başlamış olduğu bir gerçektir. 1940'lı yıllarda yoğun göçlerin ardından başkentte yığılan nüfus, kentin planlı gelişmesine engel olacak bir gelişim göstermeye başlamıştır. Kentteki imar parçalarının dörtte üçü boş olsa da, kentsel arsa fiyatları çok yükselmiştir (Geray, 2003: 5-13.) Ayrıca, bu nüfusu istihdam edebilecek ne organize ne de küçük sanayi olduğundan bu kişiler, iş merkezi ve yerleşik bölgelere yakın fakat eğimli, sel yatağı gibi topografik olarak uygun olmayan ve yerleşime açılmamış alanlara itilmişlerdir (Şenyapılı ve Türel, 1996:2). Ankara'ya özgü bu kentsel gelişim, gecekondu alanlarını kent çeperlerinden ziyade kent merkezi etrafında bir kuşak oluşturarak genişletmiştir (Dündar, 2006). Osmanlı döneminde, iç kısımlardaki kentlerin nüfus oranlarında İstanbul ve bazı kıyı kentleri dışında hiç artış olmamıştı. Bu nedenle, Türkiye Cumhuriyeti'ne miras kalan kentsel çevre, genelde az gelişkin, durağan ve iç dinamiklerden yoksun bir nitelik taşımaktaydı. Bu defa tam tersi olmaktadır; Ankara dışında nüfus hareketleri ve kentleşme durmuş gibidir. İstanbul'da nüfus artışından değil; boşalmadan, gerilemeden söz edilmektedir (Yavuz, 1980: 13). Cumhuriyet'in kuruluşundan II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar imar gören ve nüfusu artan tek kent Ankara'dır (Keskinok, 2001: 158). 1929'da başlayan Dünya Ekonomik Bunalımı'ndan sonra Ankara'nın üstünlüğü daha da göze batır olmuştur. Jansen Planı ile nüfusunun 50 yıl



içinde 300.000'e ulaşacağı varsayılmış; gecekondulaşma ve arsa spekülasyonu gibi nedenlerle, varsayılanın çok ötesinde gittikçe hızlanan nüfus artışı planı işlemez hale getirmiştir. Bütün bu gelişmeler nedeniyle, uzun bir müddet, kent ve konut sorunları sadece Ankara'nın sorunuymuş gibi algılanmıştır (Ana Britannica, 1986b: 107–108). Jansen Planı 10 yıl gibi bir süre içinde eskimiş ve uygulanamaz hale düşmüştür. Bunun başkentlik niteliği, alman göç, hizmetlerin fazlalığı gibi çeşitli nedenleri olabilir, ama asıl nedeni, teknik ya da parasal olmaktan çok, Cumhuriyet bürokrasisinin kent planlanması yaklaşımının değişmesinde aranmalıdır. Bu, Ankara imarının simgesel devrim niteliğine olan inancın yitirilmesinin sonucunda ortaya çıkan bir “değişim”dir. Ankara kentini kuranların zaman içinde devrimci coşkuları çıkarıcı tutkuya dönüşmüştür. Topluma sahip çıkma anlayışı, yerini bireyci çıkarıcılığa bırakmıştır (Tankut, 1981: 119). Ankara yerlileri de başlayan arazi spekülasyonundan pay alma yarışına girmiştir. Kentte yaşayanlar, eski kentin dönüşümü konusunda bir uzlaşıya varamamışlardır (Şahin, 2006b: 90). 1950'lerin ilk yarısı sona erdiğinde, çok ilginç bir şekilde planı olduğu halde plansız gelişmiş izlenimi bırakan Ankara için yeni bir imar planı hazırlama ihtiyacı doğmuştur.

1950'li yıllardan itibaren kentleşme, göç ve sanayileşmeyle hızlanmıştır. Başta İstanbul olmak üzere, hemen her kentte, kâr elde etmek için toprak rantına yönelmek geçim kaynağı olmuş, kırsal alanlardaki hızlı nüfus artışının sonucunda, nüfusun tarımdan sağlanan gelirle yaşamını sürdürememesi kentlere göçü beraberinde getirmiştir. İç göç, özellikle büyük kentlere yönelerek onların da nüfuslarını normalin çok üstünde arttırmakta, kentleşmeyi çarpıtmaktadır. Ankara, halen gecekonduda yaşayan kesimin en fazla olduğu kenttir. Gerçi büyük kentlerde nüfus artışının yavaşladığı görülmekte, ama yavaşlarsa da artış sürmektedir. İmar planları yozlaştırılarak çıkarları olanlarca kullanılmaya çalışılmaktadır. Bugün, ülkemizde kent ve köy arasında örgütsel dengesizlikler halen mevcuttur. Kırdan kente gelip kentlerin çevrelerinde gecekondulara yerleşen kır kökenli bu kişiler, kırsal alanlardaki geleneksel yapıyı kentlere taşımakta ve kentlerin köyleşmesine neden olmaktadır. Kentsel alanlarda, toplumun ikili yapısına uygun ikili bir kültür oluşmuştur (Canatan, 1995: 92-93). Ancak, halen kırsal bölgelerde örgütlenme güçsüzdür. Atatürk'ün köylüyü esas Türk olarak simgelemesi, köylülerin sistem içindeki yerini köklü bir değişikliğe uğratmaya yetmemiş; kırsal alanların dönüşüme uğratılması, ulusal kimlik yaratma çabasının arkasında kalmıştır. Cumhuriyet döneminde bürokratik sınıftan, “köylüler geri kalmıştır” anlayışı devam etmiş; bakış açısı böyle olunca da köylülerle özdeşleşme konusundaki çabalar yetersiz kalmıştır (Keskinok, 2001: 158). Kırsal kalkınmada önemli bir işlevi olan köyün, kente ulaşmasına yardımcı olacak, iletişimini arttıracak etkin bir zemin oluşturulamamıştır. Kentin modern yaşamına aykırı düştüğü belirtilen bu kişiler, kentin yerlileri tarafından kaba, gerici, ortakçı olarak görülmektedirler. Mevcut iş ve hizmet olanaklarını kısıtlandıklarından kentlilerin rakibi olmaktadır. Gerçekte, kent, yeni gelenlere ne iş, ne de aş sunabilmektedir. Kamu ve özel sektör tarafından yapılan yatırımlar, ülke geneline dağılıcağına, artan gereksinimlere karşılık vermek için daha çok kentsel alanlara yönelmekte; ticaret, sanayi, politik ve kültürel merkez olarak ülke gelişmesinde öncü rolü oynayarak çevreyi geliştirici değil, olanı kendine çekip geriletici olabilmektedir. Kentler bu yapıları ile zamanla bölgesel ve ulusal bağlamda geliştirici olma niteliklerini kaybetmektedir.

Nüfus azalmasına uğrayan az gelişen kırsal kesim yoksullaşırken, bu yoksulluğu kente taşımakta ve oranın da yoksullaşmasına neden olmaktadır. Kırlardan kentlere yönelen artı değer, oradan da gelişmiş metropollere yönelmekte ve kır ile kent arasında uçurum büyümektedir. Gerçi, kentsel alanlarda belli bir doyuma ulaşıldıktan sonra, geliştirici etki kırsal çevreye de yayılacaktır. Ancak bu uzun bir süreç gerektirmektedir. Kent bağlamında, değişimin yönünün

geleneksel kültürden modern kültüre doğru olduğunu söylemek henüz mümkün değildir (Canatan, 1995: 89-94). Aydınlanmacı tutum, aklın kamusal kullanımını öne çıkarırken, oluşturulmuş kurumların iç işleyişi zaman içinde yerini, toplumsal olana bırakmaktadır. Aydınlanmanın 'bireysel- toplumsal- kamusal alan' arasındaki ilişkileri düzenleyen tutumu, Türkiye'de 'toplumsal-kamusal ilişkilere' yansımalarının karşılığını tam olarak bulmuş sayılmaz (Çotukkesen, 2006: 23). Cumhuriyet tarihine ışık tutan birçok tarihi binanın modern yapılaşma adı altında yok edildiği görülmektedir. Plansız kentleşme, başkentin tarihi kimliğini ayakta tutan mimari yapıları görünmez kılmaktadır. Gittikçe daha yüksekleri yapılan çok katlı binalarla birlikte kent kimliği de ortadan kalkmaktadır. Çoğu tarihi bina kentsel dönüşüm projeleri kapsamında ele alınmakta, kentlerin en büyük sorunları arasında yer alan altyapı sorunu, bir ulusun tarihine ışık tutan binalarını da etkilemektedir. Kızılay ve Ulus gibi Ankara'nın en önemli merkezlerinin orta yerine gelişigüzel inşa edilen binalar, kent kimliğinin zedelenmesine ve tarihi binaların çok katlı yapıların gölgesinde kalmasına neden olmaktadır (Uysal, 2007). Tarihi yapıların yıkılıp yerine alışveriş merkezleri, otopark vb. yapılmaya veya satılmaya çalışıldığı görülmektedir. Hemen her kent bu yaklaşımlardan nasibini almaktadır.

## SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Aydınlanma felsefesi, "aklını kullanma cesaretine sahip ol" diye tanımlanmaktadır. Rönesans, Reform ve Sanayi Devrimi'nin doğal bir sonucu olan Aydınlanma Çağı'nın ana fikri, akıl aracılığıyla doğru bilgilere ulaşılabileceği ve bu bilgilerle toplumsal yaşamın düzenlenebileceğidir. Aydınlanma, bilim sayesinde insanın dogmatizmden kurtularak özgürleşmesini sağlamak istemiş, akli egemen hale getirmesiyle de bilimsel, teknik ve endüstriyel devrime öncülük etmiştir. Aydınlanma asıl olarak aklın aydınlanmasıdır. Aydınlanmacılar, evrenin akıl aracılığıyla kavranabileceğini, bu yolla insanoğlunun bilgiye, özgürlüğe ve mutluluğa ulaşabileceğini savunmuşlardır. Akılcı düzen ve bilgilenme, toplumları kör inançlar, gerilik ve cehaletten kurtarabilecek ve bu da insanın ileri bir düzeye gelmesini sağlayacaktır. Aydınlanma, insanı ve insan aklını yüceltir ve geleneksel bağlardan kopma; bireyselleşme vurgusu yapar. Aydınlanmaya kentler, kentsoylular (burjuva) öncülük etmişlerdir. Aydınlanma hareketi, biz de dâhil, bütün dünya ülkelerini etkilemiştir.

Türk Aydınlanması ile Atatürk'ün öncülüğünde, dine dayalı bir tarım toplumu olan ve dünya genelindeki toplumsal değişimleri yakalayamadığı, sanayiye dayalı bir laik toplum haline gelemediği, kendini dönüştüremediği için batmakta olan bir toplumun küllerinden, sıfırdan, sanayiye dayalı, laik bir toplum yaratılmıştır. Türkiye, 1923 yılında gerçekleştirdiği büyük dönüşüm ile içi boşalmış bir toplumsal yapı devralarak, siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel açılardan yeni bir içerik, yeni bir anlam yüklemiştir. Türk Aydınlanması, Türk toplumunun 'geleneksel kapalı toplumdaki, modern açık topluma geçişini' sağlamıştır. Türk Aydınlanması'nın amacı, Türkiye'yi sadece çağdaş, demokratik bir toplum durumuna dönüştürmek değildir; bu yönde sürekli gelişmesini de sağlamaktır. Türk Aydınlanma hareketinin getirdiği çağdaş yenilikçi ortam içinde, ulusun; kıyafetinden, düşünüş ve yaşam biçimine kadar her yönüyle çağdaş ve uygar olması amaçlanmıştır. Bunun başlangıç yeri kentlerdir; kentleşme sistemi içinde dönüşüm ülkeye yayılacaktır. Bu bağlamda, Ankara öncü başkenttir. Ulusal ideallerin ve modernleşme projesinin temsili mekânı olmak üzere, ulusal kimliğin inşası hedefiyle Ankara'da modern kent yaşantısının örgütlenmesi tasarlanmıştır.

Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana, dünya çok büyük bir hızla değişmeye devam etmektedir. Küreselleşme ile tanışılmıştır. Kentlerde yaşanan toplumsal olaylar, iç ve dış göçler, çarpık kentleşme, sağlık, eğitim, işsizlik sorunları, terör vb. tarımsal üretim biçiminden sanayi üretim biçimine dönüş sancılarının sonucudur. Benzer olaylar, Batı ülkelerinde yaşanmış ve gerilerde kalmıştır. Bu sürecin hızlı kentleşme ve göç olgularıyla kesintiye uğramasıyla "aydınlanma" ilkelerinden sapma olmuştur. Türk Aydınlanması, 'toplumsal olanla tam olarak buluşamamanın' sıkıntılarını yaşamıştır. Türkiye'nin temel sorunu çağdaşlaşma evresini geriden izliyor olmasıdır. Türk toplumunun çağdaşlaşması, ülkesi ve ulusuyla bölünmez bütünlüğü açısından gereken esnekliğe zaten sahiptir. Ancak bu yeterli değildir. Kenti ve kıyı ile bir bütün olarak yeniden bir toplumsal dönüşüme, değişmeye, gelişmeye gereksinim duymaktadır. Bizden çok daha ileride bulunan ülkelerin yakaladığı gelişme düzeyine ulaşmak, kaliteli yaşam biçimlerine yönelmek için bu gerekli bir koşuldur. Türk toplumunun, dünyada ortaya çıkan bilgi-iletişime dayalı yeni gelişmelerden yararlanarak değişen dünyaya yetişmesi mümkündür. Yeni bir aydınlanmaya gerek yoktur, 'toplumsal bütünleşme ruhunu' canlandırmak yeterlidir.

#### KAYNAKÇA

- AKGÜL, Gündüz, (2010), "Aydınlanma Dönemi, Fransız Devrimi ve Atatürk", [groups.google.com.tr/aydinlik-gelecek](http://groups.google.com.tr/aydinlik-gelecek) 21.1.2010/ Erişim: 05.07.2011.
- ANA BRİTANNİCA, (1986a), Cilt 2, Ana Yayıncılık, İstanbul.
- ANA BRİTANNİCA, (1986b), Cilt 12, Ana Yayıncılık, İstanbul.
- ARIKAN, Yahya, (2008), "Türk Aydınlanmasının 85'inci Yıl Dönümü: 29 Ekim 1923'ten 29 Ekim 2008'e", <http://www.mevzuatbankasi.com/portal/> Erişim: 06.08.2011.
- ASİLİSKENDER, Burak, (2003), "Çağdaşlaşmanın Eşiğine Takılmış Bir Kent: Kayseri", TOL Mimarlık Kültürü Dergisi, Bahar-Yaz, 3, 86-89.
- ASLAN, Y. Gamze (2011), "Ortaçağdan Günümüze "Modernite": Doğuşu ve Doğası", Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4 (7):10-26.
- ATATÜRK, M. Kemal, (1963), Nutuk, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- AYDIN, Çağlar, (2007), "Kentleşme Kentlerin İmarı ve Ekonomik Gelişme, Doğal ve Kültürel Varlık Değerlerimizi Korumak Amacıyla Çelişir Mi", 05.09.2007, <http://www.bahcesel.com/index2.php>, Erişim: 06.07.2011.
- BERKES, Niyazi, (1978), Türkiye'de Çağdaşlaşma, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul.
- BENEVOLO, Leonardo, (1995), Avrupa Tarihinde Kentler, (Çev. Nur Nirven), Afa Yayıncılık, İstanbul.
- BOOKCHİN, Murray, (1999), Kentsiz Kentleşme,(Çev. Burak Uzayalçın), Ayrıntı Yayını, İstanbul.
- BÜYÜK LAROUSSE, (1986a),Cilt 21, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- BÜYÜK LAROUSSE, (1986b), Cilt 2, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- CANATAN, Kadir, (1995), Bir Değişim Süreci Olarak Modernleşme, İnsan Yayınları, İstanbul.

- ÇEÇEN, Anıl, (2010), “Küreselleşme Karşısında Türk Aydınlanma Devrimi”, <http://www.ilkh Haber.com.tr/=1> Kuva-yı Gazete, 19, Erişim: 05.07.2011.
- ÇİĞDEM, Ahmet, (1993), Aydınlanma Felsefesi, Ağaç Yayıncılık, İstanbul.
- ÇİĞDEM, Ahmet, (2004), Bir İmkân Olarak Modernite, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÇİĞDEM, Ahmet, (2006), Aydınlanma Düşüncesi, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÇOTUKSÖKEN, Betül, (2006), “Aydınlanma-Romantizm Geriliminde Türkiye”, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İlke), (Ed: Ö. Gürkan ve Hatice N. Erkızan), 17-24.
- DURU, Bülent ve ALKAN, Ayten (2002), 20. Yüzyıl Kenti, İmge Kitabevi, Ankara.
- DÜNDAR, Özlem, (2006), “Kentsel Dönüşüm Uygulamalarının Sonuçları Üzerine Kavramsal Bir Tartışma”, Kentsel Dönüşüm Sempozyumu 11-13 Haziran 2003 Bildiriler Kitabı, TMMOB Yayını, Ankara, 65-74.
- ERKIZAN, H. Nur, (2006), “Ioanna Kuçuradi’nin Düşünceleri Işığında Atatürk Devrimi’ni Yeniden Düşünmek Üzerine” Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İlke), Atatürk’ün Doğumunun 125. ve Cumhuriyetimizin 83. Yılı Özel Sayısı, 49-56.
- ERTEN, Metin, (1999), Nasıl Bir Yerel Yönetim, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- FEBVRE, Lucien,(1995), Uygarlık, Kapitalizm ve Kapitalistler, (Çev. M. Ali Kılıçbay), İmge Yayını, Ankara.
- GERAY, Cevat, (2003), “Cumhuriyet’in 80’inci Yıldönümünde: Şehirciliğimiz ve Ankara”, Planlama Dergisi, 3, 5-13, TMMOB Yayını, Ankara.
- GİDDENS, Antony, (1997), Sosyoloji Eleştirel Yaklaşım, 4.Baskı, (Çev. Ruhi Esengün ve İsmail Öğretir), Birey Yayıncılık, İstanbul.
- GOLDMANN, Lucien, (1999), Aydınlanma Felsefesi, (Çev. Emre Arslan), Doruk Yayını, Ankara.
- GÖKBERK, Macit, (1974), Felsefe Tarihi, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- GÖKBERK, Macit, (1979), Felsefenin Evrimi, MEB Yayınları, İstanbul.
- GÜVENÇ, Bozkurt, (1997), Kültürün Abc’si, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- HANIOĞLU, M. Şükrü, (2005), “Aydınlanma ve Siyaset”, <http://www.tumgazeteler.com/?a=2005-08-24>, Erişim: 04.08.2010
- HARVEY, David, (1997), Postmodernliğin Durumu, Metis Yayınları, İstanbul.
- HOF, Ulrich İ., (1995), Avrupa’da Aydınlanma, (Çev. Şebnem Sunar), Afa Yayınları, İstanbul.
- HOLTON, Robert J., (1999), Kentler, Kapitalizm ve Uygarlık, (Çev. Ruşen Keleş), İmge Kitabevi, Ankara.
- HORKHEIMER, Max ve ADORNO, Theodor W., (1995), Aydınlanmanın Diyalektiği I, (Çev. Oğuz Özügül), Kabalcı Yayını, İstanbul.
- HORKHEIMER, Max ve ADORNO, Theodor W. ,(1996), Aydınlanmanın Diyalektiği II, (Çev. Oğuz Özügül), Kabalcı Yayını, İstanbul.
- KALE, Nesrin, (2002), “Modernizmden Postmodernist Söylemlere Doğru,” Doğu Batı, Mayıs, Haziran, Temmuz, 6(19): 31-51.

- KANT, Immanuel, (1984), "Aydınlanma Nedir Sorusuna Yanıt", Seçilmiş Yazılar, (Çev. Nejat Bozkurt), Remzi Kitabevi, İstanbul, 213- 221.
- KAYPAK, Şafak, (2012), Kent Sosyolojisi, Basılmış Ders Notları, MKÜ, Antakya.
- KELEŞ, Ruşen, (1992), Yerinden Yönetim ve Siyaset, Cem Yayınevi, İstanbul.
- KELEŞ, Ruşen, (1993a), "Atatürk, Çağdaş Ankara ve Kentbilim", Kent ve Siyaset Üzerine Yazılar, (1975–1992), IULA-EMME Yayını, İstanbul, 217- 228.
- KELEŞ, Ruşen, (1993b), "Demokratik Gelişmemizde Yerel Yönetimler", Kent ve Siyaset Üzerine Yazılar (1975–1992), IULA-EMME Yayını, İstanbul, 35-53.
- KELEŞ, Ruşen, (1996), Kentleşme Politikası, İmge Kitabevi, Ankara.
- KELEŞ, Ruşen, (1998), Kentbilim Terimleri Sözlüğü, İmge Yayını, Ankara.
- KESKİNOK, Çağatay, (2001), "17 Ağustos Depremi, Kentleşme ve Planlama Sorunları Üzerine Düşünceler", Planlama, 4, 33–39.
- KIŞLALI, A.Taner, (1997), "Cumhuriyet ve Demokrasi", Bir Türkün Ölümü, Ümit Yayıncılık, 84-87.
- KİLİ, Suna, (1995), Atatürk Devrimi Bir Çağdaşlaşma Modeli, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, ANKARA.
- KONA, Gamze, G., (1997), Batı'da Aydınlanma, Doğu'da Batılılaşma, Yansıma Yayınları, Ankara.
- KONGAR, Emre, (2003), 21.Yüzyılda Türkiye: 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, 32. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- KUÇURADİ, Ioanna, (2004), Devrim Kavramı ve Atatürk Kültür Devrimi, Doğan Özlem Armağan Kitabı, İnkılâp, İstanbul.
- MISIR, Mustafa B. (2008), "Aydınlanma, Türk Aydınlanması ve Marksizm Üzerine", <http://mustafabayrammisir./8783751.html>, Erişim: 06.06.2012.
- KÜLTÜR BAKANLIĞI, (1996), Atatürk, Milliyet Yayınları, Ankara.
- LEFEBVRE, Henri, (1993), The Production of Space, (Çev. D. Nicholson-Smith), Blackwell Publishers, Oxford.
- MARDİN, Şerif, (2000), "Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar; Merkez-Çevre İlişkileri", (Çev. Şeniz Gönen), Türkiye'de Siyaset: Süreklilik ve Değişim, (Der. Ersin Kalaycıoğlu ve A. Yaşar Sarıbay), Der Yayınları, İstanbul.
- ÖZDEMİR, Orhan, (2008), "Türk Aydınlanması", 22.04.2008, Türkaydın, modernizm\aydınlanma\Yeni Adana Gazetesi, Erişim: 06.06.2012.
- ÖZTÜRK, Nurettin, (2001), "Aydınlanma Hareketi ve Yeni Türk Edebiyatı" Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 9, 45-49.
- ÖZCAN, Ömer, (2006), Mustafa Kemal Atatürk Aydınlanması ve Türk Gençliği, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- ŞAHİN, S. Zafer, (2006a), "Kentsel Dönüşümün Kentsel Planlamadan Bağımsızlaştırılması/Ayrılması Sürecinde Ankara", Planlama Dergisi, (Kentsel Dönüşüm), TMMOB ŞPO Yayını, Ankara, 2(36): 111-120.
- ŞAHİN, S. Zafer, (2006b), "İmar Planı Değişiklikleri ve İmar Hakları Aracılığıyla Yanıltıcı (Pseudo) Kentsel Dönüşüm Senaryoları: Ankara Altındağ İlçesi Örneği", Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildiriler Kitabı (11-13 Haziran 2003), (Der. P. Pınar Özden vd.), TMMOB Yayını, 89-101.

- ŞAYLAN, Gencay, (2002), Postmodernizm, İmge Kitabevi, Ankara.
- ŞENYAPILI, Tansı ve A. Türel (1996), Ankara'da Gecekondu Oluşum Süreci ve Ruhsatlı Konut Sunumu, Batıbirlik Yayınları, Ankara.
- TDK, Felsefe Terimleri Sözlüğü, <http://www.tdk.gov.tr>, Erişim: 01.6.2012.
- TANKUT, Gönül, (1981), "Cumhuriyet Döneminin İlk Toplu İmar Denemesi", Amme İdaresi Dergisi, Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılı Özel Sayısı, 113-119.
- TANKUT, Gönül, (1990), Bir Başkent'in İmarı: Ankara (1929-1939), ODTÜ Yayınları, Ankara.
- TANKUT, Gönül, (1994). "Erken Cumhuriyet Döneminde Şehir Mimarisi: Ankara", Bir Başkent'in Oluşumu (1923-1950), (Der. Bayar Çimen ve Ferhat Babacan), TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayını, Ankara, 23-25.
- TEKELİ, İlhan, (1982), "Başkent Ankara'nın Öyküsü", Türkiye'de Kentleşme Yazıları, 49-81, Turhan Kitabevi, Ankara.
- TEKELİ, İlhan, (2001), Modernite Aşılırken Kent Planlaması, İmge Kitabevi Yayını, Ankara.
- TEKELİ, İlhan, (2002), "Türkiye'de Siyasal Düşüncenin Gelişimi Konusunda Bir Üst Anlatı", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 3, 19-42, İletişim Yayınları, İstanbul.
- TOPAL, A. Kadir, (2004), "Kavramsal Olarak Kent Nedir ve Türkiye'de Kent Neresidir", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6 (1): 268-289.
- TOPRAK, Zerrin, (2001), Kent Yönetimi ve Politikası, Anadolu Matbaacılık, İzmir.
- TUNÇER, Mehmet, (2001), "Anadolu'da Yeniden Kentsel Rönesans", 8. Ulusal Sanat Sempozyumu: Sanat ve Kent, Hacettepe Üniversitesi, Ankara. <http://www.akademiktarih.com/index.php63>, Erişim: 01.05.2008.
- ULUDAĞ, Zeynep, (1998), "Cumhuriyet Döneminde Rekreasyon ve Gençlik Parkı Örneği", 75. Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, (Ed. Yıldız Sey), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 65-74.
- ULUDAĞ, Zeynep, (2009), "Modern Başkentlerin Ortak Misyonu: Sıfırdan Başlamak ve Modern Ulusun Sahnesi Olmak", Mimarlık, 350, 24-28.
- TÜZÜN, Canan, (2002), "Türk Kadını ve Eğitim", <http://www.historicalsense.com/24.11.2002>, Erişim: 05.08.2008
- URHAN, Veli, (1999), "Modernizm, Postmodernizm ve Personalizm" Doğu Batı, Ağustos, Eylül, Ekim, 2 (8): 143-169.
- UYSAL, Yeşim, (2007), "Tarihi Binalar Plansız Kentleşme Kurbanı", Cumhuriyet Ankara, <http://www.yapi.com.tr/Haber04.2007.html>, Erişim: 04.06.2012.
- YAVUZ, Fehmi, (1980), Kentsel Topraklar, Ülkemizde ve Başka Ülkelerde, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara.
- WAGNER, Peter, (1992), Modernliğin Sosyolojisi, Doruk Yayınları, Ankara.